

SINIRDA EŞKIYALIK: DOSKİ AĞASI REŞO İLE ORAMARİ AĞASI CELO'NUN EŞKIYALIKLARI

Murat ALANDAĞLI¹

Öz

Osmanlı-İran sınırında yer alan Hakkari'nin özellikle Gevar (Yüsekova) kazasının Doski ve Oramari Nahiyeleri, sınır hattında yer almaları ve yüksek, sarp dağlar ile derin uçurumların oluşturduğu bir beşerî yapıya sahip olmalarıyla ünlüdür. Haliyle belirtilen bölgelerde tam olarak idarî bir düzen tesis etmek güçleşmiş, eşkıyalar kol gezer olmuştur. Tam olarak neden eşkıyalık ettikleri bilinmese de Reşo ve Celo'nun bölgenin bu yapısından fazlasıyla istifade ettiklerini anlaşılmaktadır. Doski Aşireti Ağası Eşkîya Reşo'nun yirmi beş yılı bulan hareketliliği, Oramari Aşireti Ağası Eşkîya Celo'nun kendisine katılmasıyla farklı bir boyuta eriştiği görülmektedir. Bölgedeki Başibozuk Arnavut askerlerine saldırı ile vergi tahsildarı Han Abdal'ın öldürülmesi hadiseleri adeta bardağı taşıran son damla olmuştur.

Osmanlı İmparatorluk idaresi idarî, askerî, malî ve beşerî anlamdaki tüm çıkmazlara rağmen eşkıyaları yakalamak için merkez-taşra işleyişini sürdürmüştür. Yereldeki aşiretlerin de desteğini alarak sık sık sınırın diğer yakasına geçen eşkıyaları yakalamak için sıkı bir takip başlatılmıştır. Neticede ailesi, bir kısım taraftarı ve esirlerinden oluşan adeta "sınır eşkıyası" tabiri ile özdeşleşecek olan Eşkîya Reşo yakalanmıştır. Akabinde örneklerine mahal vermemek, sükûneti sağlamak için Reşo'nun Girit'e gönderilmesi planlanmıştır. Ancak yerelden yükselen Reşo'nun affedilmesi talebi nedeniyle bu düşünceden vazgeçilmiştir. Daha ziyade idarî, malî ve sosyo-kültürel etkenlerin körüklediğini düşünüldüğünde Eşkîya Reşo ve Celo'nun uygunsuzluklarının bitirilmesiyle bölgede yine de özlenen sükûnet tesis edilememiştir.

Anahtar Kelime: Eşkîya Reşo 1, Eşkîya Celo 2, Doski Aşiret 3, Oramari Aşireti 4, Hakkari 5.

¹Dr. Öğr. Üyesi, Hakkari Üniversitesi, muratalandagli@hakkari.edu.tr, ORCID: 0000-0001-5136-4910

BANDITRY AT THE BORDER: BANDITRY OF DOSKI AND ORAMARI LEADERS REŞO AND CELO

Abstract

Located on the Ottoman-Iranian border, especially Doski and Oramari towns of the Gevar (Yusekova) district of Hakkari were famous for being located on the border line and having a terrible geographical structure formed by high, steep mountains and deep cliffs. As a result, it became difficult to establish a fully administrative order in these places, and bandits became on the lookout. Although it is not known exactly why they were bandits, we do know that Reşo and Celö benefited greatly from this structure of the region. The mobility of Doski tribal leader Bandit Reşo in the region, which lasted twenty-five years, reached a different dimension with the addition of Oramari tribal leader Bandit Celö to his forces. The attacks on the Strayed Albanian soldiers in the region and the murder of tax collector Han Abdal were the last straw.

Despite all the administrative, military, financial and human impasses, the Ottoman Empire administration continued its central-provincial operation to catch the bandits. The Empire initiated a tight pursuit to catch the bandits, who were supported by local tribes and often crossed to the other side of the border. As a result, the Bandit Reşo, who would be identified with the term "border bandit" consisting of his family, some of his supporters and his captors, was caught. It was planned that Reşo be sent to Crete to ensure serenity in the region and not to allow examples. However, this idea was abandoned due to the demand for forgiveness of Reşo, which rose from the local community. With the end of the inconveniences of Bandit Reşo and Celö, who we think were fueled by administrative, financial and socio-cultural factors, the longed-for calm in the region could not be established.

Keywords: Bandit Reşo 1, Bandit Celö 2, Doski Tribe 3, Oramari Tribe 4, Hakkari 5.

GİRİŞ

Arşiv malzemesi, muhtelif dairelere ait belge, sicil, ahkâm, şikâyet vb. kaynakların yanı sıra halk söylemleri de eşkıyalar hakkındaki malumatı beslemektedir. Bir bakıma vurdukları zalim beyler üzerinden halk tarafından kahramanlaştırılan dürüstlük, adalet ve güvenliğin timsali olarak görülen eşkıyalar için destan, türkü ve ağıtlar yazılmış, söylenmiştir. Bu vesileyle eşkıyalar ve eşkıyalıkları hakkında merkezî idarenin resmettiğinin dışında yerelden beslenen başka bir bakışa sahip olunabilmektedir. Örneğin İmparatorluk merkezinde çeşitli entrikaların oynandığı, Girit'in fethi için Anadolu'daki tüm idarecilerinin seferber olduğu XVII. yüzyıl ortalarında Kara Haydaroğlu Mehmed'in eşkıyalığı babasının intikamını almaktan kaynaklanmıştır. Netice'de Kâtip Ali isimli dönem şairinin hakkındaki dizelerinde belirttiği gibi Kara Haydaroğlu, Abaza Hasan Paşa tarafından yakalanarak İstanbul'a götürülüp Parmakkapu'da idam edilmiştir (Uluçay,1958, s.89,90). Aynı şekilde hayatı hakkında malumata sahip olunmayan ve fakat halkın zalim olarak nitelendirdiği Bolu Beyi'ne karşı

isyan ederek “*Benden selam olsun Bolu Beyi’ne*” şeklinde haykırışı ile tanınan Koroğlu, eşkıyalığın toplumun hafızasındaki yerine dair önemli örneklerinden biri olarak ele alınabilir. Yine zaten eşkıya olan babası Ahmed Efe’yi erken yaşta kaybeden ve Boşnak Hasan Çavuş’un kendisi üzerinden ailesine karşı uyguladığı zulüm ve işkence üzerine dağa çıkan “*Yakarız Konakları*” şeklindeki söylemiyle bilinen Çakırcalı Mehmed Efe zikredilebilir (Akyol, 2020, s. 280-284). Bu durum elbette tüm eşkıyalar için söz konusu değildir. Örneğin bu çalışmanın esasını oluşturan ve Hakkari’nin Gevar (Yüksekova) bölgelerinde yirmi beş yıl eşkıyalık yapmış Reşo ve arkadaşı Celo hakkında tespit edilmiş benzer mahiyette bir söyleme rastlanılamamıştır. Bu durumun elbette kimi nedenleri vardı. Bunların tamamını ortaya çıkarabilmek güçtür. Fakat farklı kollara ayrılmış aşiret oymakları arasındaki çekişmeler, eşkıyanın niyeti ve bunun yerel halk nezdindeki yeri gibi pek çok hususu sıralamak mümkündür. Çalışmada hayatı, eşkıyalığı ve halk nezdindeki yeri hakkında pek çok şey bilinmeyen Eşkıya Reşo’ya dair bir sayfa aralanacaktır. Onca bilinmezliğine rağmen uzun süre eşkıyalık yapmasının nedenleri tetkik edilecektir. Bu vesileyle ilk olarak özelde Reşo ve beraberindeki Celo’nun aşağıda izah edilen idarî, siyasî ve coğrafya temelli etkenlerden hangisi ya da hangilerinden etkilenen bir eşkıya tipoloji oldukları meselesi sorgulanacaktır. Ayrıca geri planda da türkülere konu olmuş ve aslında kendisinden çok daha kısa süre eşkıyalık yapmış kişilere ait sosyal, duygusal bir protest söylem diri iken, Reşo’nun neden bu mahiyette bir mirasa sahip olmadığı sorusunun da bir bakıma cevabı aranacaktır.

Tapper; sosyolog, siyaset bilimi, coğrafyacı ve tarihçiler başta olmak üzere diğer pek çok araştırmacının bir dönem sadece antropologların ilgi alanına giren “*etnik ve kabile azınlıkları*” meselesine kulak kabarttıklarını ifade etmiştir. Özellikle tarihçi ve antropologların birbirlerini tamamlayan uyumlarının ortaya çıkardığı bir sürecin akabinde “*gerçekte ne olup bittiğinin*” anlaşılmasına dönük arayışlar sadece devletler, hanedanlar, siyasi kurumlar ile asker ve bürokratlar ekseninde değil “*kabile ve azınlık halkları*” tarihlerinin de çok daha şümul bir şekilde ele alınabilmesini sağlamıştır (Tapper, 2004, s. 18). Bu çalışma, her ne kadar antropolojik bir boyuta sahip olmasa da Osmanlı İmparatorluğu’nun en sancılı dönemi olarak görülebilecek olan XIX. yüzyıl dünyasında İran sınırında bulunan Gevar havalisindeki Doski ve Oramari Aşiretleri ve bu aşiretlere mensup eşkıyalar ile idarî mekanizma arasında kalmış dün yaşamlarından bir kesit olarak da görülebilir.

İslâm hukukunda “*kuttâ’ut- tarik, harrâbe*” şeklinde dile getirilen ve yol kesen anlamında kullanılan eşkıya, şaki kelimesinin çoğuludur. Eşkıyalık; genellikle eli silahlı bir şekilde yol kesmek, baskın yaparak mala, cana zarar vermek, düzeni bozmak şeklinde tarif edilebilir

(Erdoğan, 1998, s.234; Bilmen, 1996, s. 288; Bardakoğlu, 1995, s. 463-466). Eşkîyalığın sonlandırılması maksadıyla asilerin veya yanındakilerin Girit, Midilli, Kıbrıs, Sakız adaları ile bazı Karadeniz kentlerine sürgün edildikleri bilinmektedir (Köksal, 2006, s. 288,289). Osmanlı İmparatorluğu'nun uzun tarihsel sürecinde eşkıyalık olaylarının dönem ve şartları ile bölgelere göre farklılık gösterdiği anlaşılmaktadır. Ancak genellikle eşkıyalığın, merkezî idarenin etki ve otoritesinin zayıfladığı, iktisadî krizlerin ortaya çıktığı ve toplumda genel anlamda ahlakî çöküntünün yaygınlaştığı dönemlerde görüldüğü malumdur (Öztürk, 1990, s. 983). XVI.-XVII. yüzyıllardaki eşkıyalık hareketlerinin nedenleri arasında Akdeniz havzasında görülen nüfus artışı, iktisadî bunalım ve darlık ile halkın fakirleşmesi, ticarî faaliyetlerin artması, merkez-taşra irtibatının kopması sıralanabilir (Öz, 2017, s. 4-19). Uzun süren savaşların yarattığı çıkmazlar XVII. yüzyıldaki eşkıyalık hadiselerinin bir nevi sebebinin oluşturmaktadır. Bir türlü bitmek bilmeyen kuşatmalar nedeniyle boşalan imparatorluk hazinesinin toparlanması maksadıyla vergi artırımına gidilmiştir. Ağır vergi ve hizmet yükünden bunalmış reyanın zaman zaman eşkıyalara destek verdiği anlaşılmaktadır (Faroqhi, 2016, s. 203,204). Levent ve başıbozuk asker taifesinin önemli aktörleri olduğu XVIII. yüzyıl dünyası, Osmanlı İmparatorluğu'nun askerî ve idarî bakımdan oldukça zor bir dönemini işaret etmektedir (Öztürk,1990, s. 985). XIX. yüzyılda ise merkez-taşra idaresinde kaybolan idarî ve malî bozulmayı yeniden tesis etmek maksadıyla gerçekleştirilen reformların temelinde pek çok eşkıyalık hareketini tetiklediği görülmektedir. Reformlar yer yer malî, idarî ve itibar kaybına uğrayan kişi, aile ve aşiretlerin hareketlenmesine sebep olmuştur. Bu nedenle reform amaçlı adımlar aslında beklenenin aksine özellikle uzak bölgelerde denetimsizliğe ve idarî bir boşluğa yol açmıştır (Natali, 2009, s. 40-43). Örneğin Şarkî Anadolu'da aşiret mirleri idarî bakımdan önemli bir rol oynamaktaydı. Yerelde kendi havzasındaki reaya ile merkezî idare arasında aracı olarak nitelendirilebilecek olan aşiret mir/emirleri oldukça köklü, kalabalık veya itikâdî olarak önem gören ailelere mensuptu. II. Mahmud, Tanzimat Dönemi uygulamalarıyla artan merkezileşme politikasının bir gereği olarak mirlik ve emirlik uygulamasından vazgeçerek bölgede aşiret odaklı bir yönetim şeklini uygun görmüştür (Atmaca, 2018, s. 9). İmparatorluk idaresi II. Abdülhamid örneğinde açıkça görüldüğü üzere XIX. yüzyılda özellikle sınır boylarındaki aşiretleri kendisine bağlı tutmak amacıyla uğraş sergilemiştir (Kodaman, 1987, s. 12-22). Mirliğin sona ermesiyle oluşan boşluğu özellikle Kadirî ve Nakşibendî tariklerine mensup şeyh ve aşiret ağaları doldurmuşlardır (Çetinsaya, 1999, s.152,153).

1. SINIRDA YAŞAM VE EŞKIYALIK İKLİMİ

Bu başlık altında aslında iki önemli sorunsal tetkik edilecektir. Bunlardan ilki bir siyasî çekişme bölgesi olarak sınırların eşkıyalığı tetiklemedeki yeridir. İkincisi ise konumuzla çok daha ilgili olan eşkıyalığın coğrafyayla ilişkisidir. Şarkî Anadolu bu iki yaklaşım dahilinde Osmanlı İmparatorluğu'nun denetimine girdiği andan itibaren oldukça aktif bir hareketliliğe sahne olmuştur. XVI. yüzyıl, esas olarak Diyarbakır, Azerbaycan ve Bağdat üçgeninde nispeten Safevî idaresinde bulunan bölgede sıkışmış Kürt Beyleri için iki seçenektan birini seçme dönemi olarak görülebilir. Neticede Safevî idaresinin aksine İdris-i Bitlisî'nin de etkisiyle Osmanlı idaresinden yana bir tercih yapılmıştır (Kodaman, 1987, s. 32-34). Bu elbette sadece bir seçenektir. Fakat bu seçenek beraberinde başkaca çıkmazları getirmiştir. Bölgenin Osmanlı idaresine geçmesi ilk olarak idarî bağlamda bir farklılığı doğurmuştur. Buralarda Osmanlı taşra idaresinin esasını oluşturan sancak yapılanmasından farklı “*Hükümet*” ve “*Ekrâd*” sancakları oluşturulmuştur. Bu ikisi diğer Osmanlı sancaklarına göre nispeten çok daha idarî, malî ve hukukî imtiyaza haizdir (Öz, 2003, s. 146) Örneğin Ekrâd Sancaklarında tahrir uygulanmazdı. Bölgenin idaresi, daha ziyade “*hakim*” olarak adlandırılan ve bölgenin fethinde Osmanlılardan yana taraf olmuş aile ve aşiretlere mülkiyet esasıyla bırakılmıştır (McDowall, 2004, s. 56,57). Buradaki kadılar, direkt olarak padişahın emir alır ve taleplerini iletebilirlerdi (Yücel, 1974, s. 665,666). Klasik dönemdeki bu idarî ve hukukî yapılanma imparatorluğun geçirmiş olduğu değişim ve dönüşüm hareketlerinin bir sonucu olarak zamanla esnemiştir. Özellikle Anadolu’yu kasıp kavuran Celali karmaşası sonrasında ekrâd “*hakim*”lerine yerelde rakip olacak güç odakları ortaya çıkmıştır. Yine XVIII. yüzyılda artan idarî “*yozaşma*”nın da etkisiyle ekrâd hâkimleri kendi bölgelerinin eski normale kavuşması için giderek yereldeki paşalara boyun eğmek zorunda kalmışlardır (Özcoşar, 2017, s. 33; Vanlı, 1999, s. 57-59). II. Mahmud, imparatorluk genelinde vukû bulan yozaşmayı gidermek için uğraş sergilemiştir. İlk olarak Anadolu ve Rumeli’de adeta kangrene dönüşmüş ayanları teker teker ortadan kaldırmıştır. Çok vakit geçirilmeden askerî ve idarî sınıftan görev ehli olanlar sancaklara atanmıştır. Bu vesileyle imparatorluk genelinde bozulan iki dinamik ayağın tamiri düşünülmüştür (İnalçık, 1996, s.342-344). Böylece Doğu’da Yavuz döneminden beri süregelen “*ırsî*” temelli idarî yapılanmaya son verilmiştir. Haliyle onun reformlarıyla tırmanan, oldukça uzun süredir sahip oldukları malî, siyasî ve idarî nüfuz ile kazanımlarını kaybeden bölgedeki yerel hanedanların karşı duruşu baş göstermiştir. Sivas Valisi Mehmet Reşid Paşa idaresindeki ordunun Doğu seferine çıkmasının nedeni de bu karşı koyuştu. Osmanlı ordusu Hakkari bölgesi başta olmak üzere coğrafi etkenlerin sebep olduğu erişimi

zor bölgeler hariç büyük ölçüde yereldeki bu karşı koyuşu dindirmiştir (Çadırcı, 1991, s. 194). Ancak sarp ve keskin yamaçları ile derin vadilerin hâkim olduğu sahada sükûneti tam olarak sağlamak güçtü. Nitekim bu hususta XIX. yüzyıldan çok daha önce İran'a geçen Della Valle'nin izlenimleri önemlidir. O, soyguna uğradığı Dicle havasisi ile “*Vahşi dağlıların*” yer edildiği Osmanlı cenahı karşısında can ve mal güvenliğinin olduğunu hissettiği “*nazik ve yumuşak karakterli*” insanların bulunduğu İran cenahı arasında farklılığı adeta resmetmektedir. Ona göre bu durumun en önemli nedenleri arasında hava, coğrafya ve toprak özelliklerinin farklılığı bulunmaktadır. XIX. yüzyıla gelindiğinde ise pek çok misyonere göre Doğu'da Sultan'ın kim olduğu ile hükmünün bir kıymeti yoktur. Esas önemli olan, yaşadıkları kentin, havalinin başındaki mir, emir veya beyin kim olduğudur. Bölgenin coğrafi yapısı ile insanın yaşam biçimlerinin kimi izahları şekillendirdiği de anlaşılmaktadır. Örneğin “*Kitab al-Amthal*”daki Suriye ve havalisinde “*fareler, bedeviler, çekirgeler ve kürtlerin*” kötülük yapmak için doğdukları şeklindeki izahın, Kürtlere dair oluşan paranoya ve önyargıların nedeni olduğunu vurgulanmıştır. Kınalızade Ali, Kâtib Çelebi ve Evliya Çelebi örneklerinde Kürtlerin yağmacı, yol kesen ve hırsız olarak tarif edilmesinde bu algının tesiri hissedilebilir. Son olarak Batılı seyyahların, Doğu'ya ait eşkıya hikâyelerini okurlarının zihninde “*korkunç Kürdistan*” imajını yaratma ve koruma amacıyla kullandıkları düşünülmektedir (Atmaca, 2018, s. 7,13-20,30). Ancak bölgedeki bir diğer kavim olan ve “*Ciloların Efendileri*” olarak tarif edilen Nesturîlerin de benzer davranışlar sergilemesi olayın bir ırksal yaklaşımdan ziyade coğrafyanın tetiklediği zaruret olarak ele alınması gerektiğini göstermektedir (Atmaca, 2018, s. 25). Esasen coğrafya insanı eşkıya yapan bir etken değildir. Daha ziyade yerelde etkin olan mirlerin, kendi hükümleri üstünde başkaca bir güç tanımamasından kaynaklı bir durumdan bahsedilebilir. Mirlerin, beylerin tahakkümlerinin bitmesi ile merkezî idare oluşan boşluğu tam olarak dolduramamıştır. Bu durum zamanla hırsızlık, gasp ve eşkıyalık olaylarının artmasına yol açmıştır.

XVI. yüzyılda Osmanlı-Avrupa ve Osmanlı-Safevi sınırlarının benzer ve farklı özellikleri vardı. Benzerlikleri bu sınırların hemen hemen oluşum zamanı bakımından çağdaş ve karşılıklı olarak tanınmasıydı. Sahip oldukları idarî ve coğrafi koşullar ise farklılıklarını oluşturmaktaydı. Örneğin Osmanlı-Safevi sınırında idarî ve itikadî olarak önemli tampon bölgede yer alan kaleler, iskân mahallerinin seyrekliği nedeniyle yer yer 300 km'lik noktalara konumlanmıştır (Işıksel, 2012, s. 40). Bu nedenle XIX. yüzyılda süregiden savaşlarda doğu sınırı havzasındaki halklar farklı siyasî taraf ve çekişmelerin odağı haline gelmiştir. Örneğin 1828 Osmanlı-Rus Savaşında Botan, Rewandız, Behdinan, Hakkari ocak ve hükümetleri

tarafsız kalmayı yeğlemişlerdir. Bölgedeki Ezidiler ise Rusya saflarında savaşa dahil olmuşlardır (Ekinci, 2021, s. 156). Kırım Savaşı süresince imparatorluğun pek çok bölgesinde olduğu gibi Doğu Anadolu'da da isyanlar meydana gelmiştir. On beş yılı bulan askerlik süresinin askerî isyanlarının sebeplerinden biri olduğunu vurgulanmaktadır. Ağır vergiler, kimi nâzır ve paşaların çevresinde dönen iltizam satışları ile rüşvet, yöre halkının imparatorluk idaresine bakışının değişmesinde önemli bir etken olmuştur (Badem, 2007, s. 286). İmparatorluk idaresinin sınırların korunması maksadıyla dışarıda göstermiş olduğu diplomatik, siyasî ve askerî gayret ne kadar önemli ise içerideki gayr-ı nizami unsurlara karşı duruşu da önemliydi. İçerde eşkıyalığın yaygınlaşma, resmî evrakın elverdiği ölçüde iki önemli neden ve bağlı kimi başkaca etkenlere dayanmaktadır. Bunlardan ilki aşiret lideri ya da mirlerinin yönetici idarenin hâkimiyet alanına girmesi yani iktidara ortak olma gayreti veya ele geçirmeye dönük hareketleridir. Bu istek, genellikle bağımsız hareket etme eğilimi, başka aşiretlerin sahalarına girme, hükmetme arzusunda bulunmaları şeklinde ifade edilebilir. İkincisi ise aşiretlerin merkezî idarenin güvenlik ihtiyaçlarını karşılamaması yönündeki düşünceden hareketle vergi vermemesi ve belki de olası çatışmalarda karşı safhada yer alma potansiyeline malik olmasıydı (Ekinci, 2021, s. 163). Bu hususta Bedirhan Bey İsyanı örnek olarak verilebilir. II. Mahmud'un vergi vermek şartıyla Doğu'daki bazı Kürt beylerini mütesellim olarak tayin etmesi, Bedirhan Bey gibi aşireti ve havzasında etkin nüfuza sahip kişilerin karşı koyuşuna sebep olmuştur. Oysa mütesellimlerin bölgeden seçilmesi tamamen yereldeki etkin karşı koyuşu kırmaya dönük bir uygulamaydı (Özkaya, 2002, s. 700). Bir dönem Osmanlı ordusunun girmekte zorlandığı bölgeleri, sarp kaleleri ele geçiren Bedirhan Bey isyanının en önemli nedenlerinden biri, imparatorluk idaresinin yereldeki etkisinin zayıflaması ve kimi karşı koyuş hareketlerinin ortaya çıkmasıydı (Celil, 2005, s. 245-272). Bedirhan Bey özellikle Hakkari bölgesindeki Nesturî ve Sincar Yezidileri üzerine tertip ettiği seferlerle bir bakıma “Sünni Kürtler” nezdindeki konumunu da pekiştirmişti (Arvas, 2010, s. 64-85). Han Mahmud ile birlikte yakalandıktan sonra imparatorluk merkezine gönderilen Bedirhan Bey, pişman olmuş ve aman dileyerek affedilmiştir. Onun “meydana gelen isyan kaderin garip bir cilvesidir... olmayacak bir iş oldu, elden ne gelir” şeklindeki izahı aslında öncesi ve sonrası ile sınır havalisindeki bir eşkıyanın imparatorluk idaresine bakışını da ortaya koymaktadır (Takvim-i Vekayi, def'a: s. 343,345,351). Neticede Bedirhan Bey isyanı bir “ulusal bağımsızlık” hareketinden çok “merkezi idare ile feodal beylikler” arasındaki iktidar savaşının bir örneği olarak görülebilir. Onun isyanının bastırılmasında etkin rol oynayan Osman Paşa vesilesiyle bölgenin yeniden yapılanması çalışmaları başlamıştır. Ancak çok

geçmeden Hakkari Beyi Nurullah, 1848 yılında imparatorluk idaresine karşı ayaklanmıştır. Dilediği vakit İran topraklarına kolaylıkla geçmesi, onun isyanını bastırmayı güçleştirmiştir. Nehrili Seyyid Taha'nın arabuluculuğu sayesinde Nurullah Bey'in isyanı son bulmuş ve bazı idarî değişiklikler yaşanmıştır (Badem, 2007, s. 287,288). Ayrıca Hakkari havalisindeki kimi eşkıyalık olaylarının başka bir isyan veya eşkıyalığı bastırmak için uygulanan yöntemlerden kaynaklandığı da anlaşılmaktadır. Örneğin İzzeddin Şir Bey İsyanını bastırmak üzere Çelağa'ya giden Mehmed Paşa'nın bölgeyi yağmaladığı anlaşılmaktadır. Onun havalide yüz yirmi hanesi bulunan Dudiri ve yetmiş hanesi olan Reshan aşiretlerinin yüz yirmi bin koyunu, bin beş yüz katırı başta olmak üzere çadır ve diğer eşyalarına el koyduğu görülmektedir. Belki de bu nedenle Musul Konsolosu Rassam, 26 Mart 1855 tarihli raporunda Kürdistan Valisi Hamdi Paşa ile Mardin Kaymakamı Osman Paşa örneklerinde olduğu gibi İzzeddin Şir Bey isyanının kimi kötü niyetli idarecilerden kaynaklandığı iddia edilmiştir (Öğün, 2010, s. 327,327-333).

2. SINIRDAKİ İDARİ YAPILANMA: DOSKİ VE ORAMARİ NAHİYELERİ

Doski ve Oramari Aşiretlerinin Hakkari Mirliğinin Pinyanişi Bendi koluna bağlı oldukları bilinmektedir. Bu kol yapılan bazı çalışmalara göre “Çukurca, Yüksekova, Soma-Selmas, Xaniyan, Doski, Oramar, Doyan, Silehi ve Nerwe” olmak üzere dokuz aşiretten oluşmaktadır. Kendisinden çok daha kalabalık Ertuş Bendi ile birlikte Van Gölü havzasından Çukurca, Habur ve Şemdinli bölgelerini kapsayan saha bu aşiretlerin yaşam alanını oluşturmaktadır. Oramari esasen Yüksekova'da dört mahallesi bulunan bir köyün adıdır. Zamanında bu köyde Doskiler ile Nesturîlerin de yaşadığı bilinmektedir. Köyün kurucusu Goyan Aşiretine mensup olan Haydar'dır. Ailesi ile birlikte köy sahasına gelen Haydar, iskân mahallinin teşkilini sağlayan kişi olarak bilinmektedir. Haydar'ın Mefi ve Lemdini isimli oğullarından yürüyen sülalesi, köyün kurucuları olma vasfına, zamanla hâkimi olma sıfatını da eklemiştir. Bu nedenle giderek köydeki nüfus dengesi Nesturîler aleyhine değişmeye başlamıştır. Köyde barınamayacaklarını anlayan Nesturîler, peyderpey terk-i diyar etmişlerdir. Haydar'ın torunlarından Süto (Settar) Ağa zamanında Oramari birlikteliği sağlanarak bölge adeta aşiretin hâkimiyet sahası haline almıştır (Kaplan, 2019, s. 288,294) Bu durum aslında aşiret konferansları bakımından son derece normaldir. Oldukça geniş bir sahada aşiretlerin coğrafya ile olan münasebeti yaşam tarzları ile organizasyonlarını da etkilemekteydi. Alabildiğine uzanan çöl sahraları ile dağlık, sarp yamaç, yükseklikteki havzalar ve derin vadilerde kolektif yaşam sürdürme becerisi aşiret unsurları bakımından aslında iki etkene karşı duruşu gerektirmekteydi. Bunlardan ilki coğrafya, ikincisi ise etraftaki düşman aşiret ya da boylardı.

Bu ikisinden birine karşı verilen bir taviz aşiretin dağılmasına giden süreci aralamaktaydı (Gökalp, 2009, s. 50-53). Göçebe Kürtlerin bağlı buldukları aşiret soy bağlarını, yerleşik olmaya başladıktan sonra yitirdikleri ve daha ziyade hemhal oldukları coğrafya, bölgenin ismini kullandıkları anlaşılmaktadır. Bu nedenle aslında bir köy adı olan Oramari, zamanla aşireti havzasını işaret eden bir isimlendirmeye dönüşmüştür. Nitekim tam olarak nereden geldiklerini bilmesek de bu havaliye yerleşen aşirete zamanla Oramari Aşireti denilmiştir. Aynı durum Doski Aşireti için de geçerlidir. Öyle ki Doski de esasen bünyesinde birkaç köyü barındıran bir sahanın adıdır. Buralarda meskûn olan aşiret mensuplarının tamamına Doski Aşireti denilmiştir. Hakkari bölgesinde Zap havzası merkez alındığında Ertuşi, Jirki ve Dirî'ler sol kanatta; Pinyanişi, Oramari ve Doski'ler ise sağ kanatta yer alan aşiretler olarak görülebilir (Heckmann, 2002, s. 136,137). XIX. yüzyılda Hakkari'nin Gevar havalisinde bulunan Doski aşiretinin 400; Oramari aşiretinin ise 1000'e yakın hanesinin olduğu anlaşılmaktadır (Y.EE.33/6). Esat Canan, Doski Aşireti'nin büyük olasılıkla Diyarbakır Silvan (Farkin) bölgesinde vuku bulan aşiret kavgaları nedeniyle Hakari bölgesine geldiğini ifade etmiştir. Ona göre oldukça köklü ve kalabalık olan Doski Aşireti, Gevar bölgesinin I. Dünya Savaşı'nda Rus işgaline uğraması üzerine Irak havalisine göç etmiştir. Savaşın bitmesinden sonra birçoğu geri dönmemiştir. Bu nedenle Türkiye'deki 36 köye karşın Dohok'ta 120 Doski köyü bulunmaktadır.² Ezcüme Doski ve Oramari'nin Osmanlı-İran sınırında göçebe Kürtlerin zamanla aşiret yapısı dahilinde bir araya gelerek kümelenedikleri ve Osmanlı idarî yapısı içerisinde yer almaya başlayan iki önemli birimin adı olduğu söylenebilir.

Gevar Kazası Meclis azalarının Eşkîya Celo'nun yakalanmasından duydukları memnuniyeti içeren bir belge, bölgenin coğrafi yapısı ve idarî hususiyetine dair malumatı da içermektedir. Buna göre Gevar Nahiyesi'nin Doski bölgesi başkaca hiçbir mıntika ile kıyaslanmayacak derecede sarp, taşlık ve derin çukurlar ile derelerden oluşmaktadır. Bu bölgede büyük küçük yirmiye yakın köy yer almaktadır. Sarp dağlar arasında Doski'ye sınır olan Oramari ile buraya bağlı Rostigan ve Celolar Nahiyeleri bulunmaktadır. Böylece idarî olarak Doski, Oramari, Rostigan ve Celolar Nahiyeleri şeklinde sıralanabilecek olan havza yukarıda belirtilen coğrafi yapı nedeniyle değil bir süvari, piyade birliği bir tek askerin bile kolay kolay yol alamayacağı çetin, zorlu bir yapıya sahiptir (İ.DH.238/14401-2). Bu coğrafi yapının yanı sıra sınır hattının her iki yakasında aynı aşirete mensup olanların yer alması da bölgeye has bir özellik olarak ön

² Esat Canan, Yüksekova, 24.11.2021, Sayın Canan'a bizleri kabul edip, sorularımızı içtenlikle cevap vermesinden dolayı müteşekkirim. Ayrıca kendisiyle görüşmeme vesile Sayın Dr. Yaşar Kaplan ve Sayın Kerem Engin'e çok teşekkür ederim.

plana çıkmaktadır. Askeri birliklerin eşkıyayı olası bir takip, kovalama harekâtı sınır engeli nedeniyle başarılı olamamıştır. Atadan dededen duyulan bu hakikatin son halkasını yaklaşık yirmi beş seneden beri bölgede eşkıyalık yapan Doski'li Reşo ve Oramari'li Celo oluşturmaktadır (İ.DH.238/14401-2).

3. EŞKIYA REŞO VE CELO KİMDİR

Arşiv belgeleri, Eşkîya Reşo ve Celo'nun tam olarak kim oldukları ve eşkıyalıklarının nedenleri ile başlama tarihleri hakkında sarıh malumatı içermez.³ Reşo'nun Doski Aşireti'ne mensup olduğu ve yer yer dile getirildiği gibi aşiret ağası konumunda bulunduğu anlaşılmaktadır (A.MKT.UM.4/54,1). Onun bu konumunun tüm aşireti mi yoksa aşiret içerisinde belli bir kolu mu kapsadığı bilinmemektedir. Reşo, bölgede tam olarak bilmediğimiz bir sebepten dolayı genellikle “öteden beri” şeklinde belirtilen yirmi, yirmi beş yıl evvel eşkıyalığa başlamıştır. Onun kayıtlarda yer almaya başladığı bu yirmi, yirmi beş yıllık süre adeta eşkıyalığının karanlık dönemdir. Eşkîyalığına dair çok sonradan kaleme alınmış belgelerin izahı dikkate alınır ise 1242 (M.1827/28) yılında eşkıyalığa başladığı söylenebilir (İ.DH.238/14401-2; A.AMD.42/38,1). Reşo'nun sınır hattı boyunca uzanan Doski Aşireti mensupları ile bölgenin coğrafi özelliklerini kullanarak bu tarihten 1267 (M.1851/52) yılına kadar eşkıyalığını sürdürdüğü anlaşılmaktadır. Ancak Reşo'nun Eşkîya Celo ile birlikte Han Abdal'ın öldürülmesiyle kayıtlarda sık sık yer alması hem onun ve hem de faaliyetlerinin imparatorluk idaresinin dikkatini daha çok çektiğini düşündürmektedir. Reşo'nun iki karısı, sekiz erkek bir kız olmak üzere dokuz çocuğu, iki torunu ve bir gelini olacak şekilde toplam 14 kişilik bir hanesi bulunmaktadır (İ.DH.238/14401-01). Canan'ın anlatılarından hareketle Reşo'nun, Doski aşiretinin sözel hafızası nezdinde kuvvetli bir tesirinin olmadığı anlaşılmaktadır. Ona göre genellikle Pıskosür ve Bostancık köylerinde kalmış Reşo Ağa'nın on iki çocuğu vardır. Canan, Reşo'nun çocuklarından sadece Şadi ve Şakuli Şito Ağa'nın isimlerini bilmektedir. Kendi sülalelerinin Şadi Ağa'ya dayandığını belirten Canan, Reşo'nun eşleri, torunları, gelinleri ve eşkıyalığı hakkında başkaca malumatının olmadığını belirtmiştir.⁴ Molla Abdülmecid Gulard ise eskiden Doski ağalarının

³ Doski Aşiretine bağlı mahalli bir şecereye göre Hesud (Esad Ağa) Abdurrahman ve Reşo şeklinde sıralanan sülale büyüklerinden Reşo'nun Mihe, Abdurrahman, Numan, Şahkulu, Sadi Ağa, Ahmet Efendi, Ali Eşref, Xanavdel, Halit ve Kerim" şeklinde sıralanan oğulları bulunmaktadır. Bu şecereyi hazırlayan ve Yaşar Kaplan vesilesiyle istifademe müsaade eden Yüksekova Tapu Müdürlüğünde görevli Sayın Halit Çölgeçen'e teşekkür ederim.

⁴ Esat Canan, Yüksekova, 24.11.2021, Saat: 16:30. Bu hususta mülakat yaptığımız bir başka kişi olarak 94 yaşındaki Sayın Faris Baskın, Yüksekova, 24.11.2021, Saat:18:30, ise Reşo ve Celo'nun eşkıyalığı hakkında bilgisinin olmadığını, Reşo ağa ve ailesinin Ezidi olduğunu duyduğunu belirtmiştir. Kendisini misafirperverliklerinden dolayı çok teşekkür ederim.

Bıst Kasr ile Civlan, Gevke mahalleleri ve Serangil Dağı'nın diğer yakasında kaldıklarını ifade etmiştir. Ona göre Doski'lerin Nehri Şeyhleri ile ilişkileri sıkıdır. 1912 yılında Oramarlı Şito Ağa, Şeyh Muhammed Sıddık'ın yetmiş adamını öldürmesi nedeniyle hakkında ölüm emri verilmiştir. Şito bu gelişme üzerine Doski Ağası Tahir'e sığınmıştır. Tahir Ağa'nın arabuluculuğu sayesinde Şito affedilmiştir. Söylenilene göre Şeyh Muhammed Sıddık, *“kim dedemin mezarına sığınır ise onu affederim”* demiş ve Şito'yu bu şekilde affetmiştir.⁵

Eşkîya Celö, Osmanlı-İran sınırında yer alan Oramari aşiretinin ağası olarak bilinmektedir. (A.MKT.UM.4/54-1). Reşo'nun aksine Celö'nün eşkıyalığı hakkında teferruat malumdur. Hatta yukarıda da ifade edildiği üzere Reşo'nun eşkıyalığının çok daha fazla ses getirmesi, dikkate alınmasının nedenlerinden biri eşkıya Celö'nün onun tarafında yer almasıdır. Celö'nün bölgede vergi toplayan Doski Aşireti Aksakallılarından, Han Abdal'ı öldürülmesi hadisesini Reşo ile birlikte gerçekleştirdiği anlaşılmaktadır. Bu olaya dair önemli izahlardan biri Hakkari Kaymakamı İsmail Kamil Paşa tarafından dile getirilmiştir. Ona göre Han Abdal, beraberinde bir askeri ile Gevar bölgesinde vergi toplamakta iken ansızın baskın verilerek öldürülmüş ve yanındaki askerin silahı alınmıştır (İ.DH.237/14341-1). Otuz kırk kadar haneyi yanına alan eşkıyalar, Han Abdal'ın üzerinde vergi için toplanan parayı alarak uzaklaşmış ve bir dağ başını mesken edinmişlerdir (İ.DH.237/14341,2). Diğer taraftan Celö'nün kayınpederi Şeyh Necmeddin Hoca'nın isyanın büyüyüp gelişmesinde pay sahibi olduğu anlaşılmaktadır. Necmeddin Hoca, Reşo ve Celö'nün faaliyetlerinin başlaması ve giderek genişlemesi üzerine *“umum Kürdistan ayaklanmış her tarafta asakir-i nizamiye gerüye çekecekler...”* şeklinde asılsız söylemlerle adeta bölge halkı galeyana getiren kişidir (I.DH.238/14401-01). Celö'nün ismi belirtilmeyen bir kardeşi ve iki yeğeni haricinde ailesi hakkında herhangi bir bilgiye erişilememiştir (İ.DH.206/11912-2,4,5).

3.1. Eşkîyalık Nedenleri

İmparatorluk idaresi Hakkari Valisinin de izah ve işaret ettiği üzere Reşo ve Celö'nün eşkıyalığı karşısında iki önemli hususa temas etmektedir. Bunlardan ilki bölgenin sınırda yer almasıdır. Hakkari havalisinin İran sınırına yakın bölgelerinde iskan olmuş aşiretlerin sınırın diğer tarafında akrabaları yer almaktaydı. Haliyle sınır hattındaki nüfusun değişimi siyasî atmosferi bozacak olası gerginliklere neden olabilirdi. Bu nedenle oldukça *“nazik”* bir

⁵ Molla Abdülmecid Gulord, Yüksekova, 24.11.2021, Saat:20.19. Molla Abdülmecid, oğlu ve aile efradına misafirperverliklerinden dolayı teşekkür ederim. Kürtçe olan bu anlatımı Türkçeye çevirmedeki yardımlarından olayı (Hakkari, 29.11.2021 Saat: 13.30-14.15) Hakkari Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde görevli Sayın Dr. Yaşar Kaplan'a çok teşekkür ederim.

konumunda yer alması ve bunun yarattığı hassasiyet hem imparatorluk merkezi hem de yerelde Hakkari ve Gevar idarecilerince sık sık dile getirilmiştir. Bu bakımdan hudut bölgesindeki hareketliliği siyasî olarak kontrol altına almak ve sürdürmek kolay bir iş değildir.

İkinci olarak ise bölgedeki nüfus dağılımı ve oranına dair endişeler ön plana çıkmaktadır. Bir şekilde eşkıyanın yanında olmuş, kanmış olanların olası çatışmalarda ölmeleri veya sınırı aşarak terk-i diyar etmeleri sınır hattındaki nüfusun değişimine sebep olabilirdi. Haliyle sınır hattında bu tür çatışmalar imparatorluk tebaasının “öteki cenah” olarak adlandırılan İran’a oranla nüfusunun azalmasına yol açabilirdi (İ.DH.206/11912-3). Reşo'nun eşkıyalığı olduğu kadar yakalanmasının uzun sürmesinin önemli nedenlerinden biri sınırın bu hassas havasından istifade etmiş olmasıdır. Nitekim o sürekli arka bahçesi olarak gördüğü Musul havalisine kaçmış Heriki ile Doski Aşiretleri içerisinde gizlenmeyi başarmıştır (İ.DH.237/14341-2). Kaymakam, sandık emini, dört aza, kâtip, müftü, naib, ser-kâtip ve Erbil'e gittiğini öğrendiğimiz Yahudi Milleti vekili mühürlerini taşıyan belge, Musul havalisinde de aslında bu dönemde sükûnetin olmadığını ortaya koymaktadır. Öyle ki “rezil ve fesad” taifeden olan Sürücü Bayad ahalisinden Faki Ali ve Zengin isimli şakiler bölgede bir hayli huzursuzluğa yol açmışlardır (MVL.257/70-1).

İmparatorluk idaresinin XIX. yüzyılda Arnavutluk'taki karışıklıkları tetikleyen öncülerini, elebaşları Anadolu'ya getirerek Karadeniz, İç Anadolu ve Doğu Anadolu'da yol yapımı, liman, tersane vb. işlerde kullandığı bilinmektedir (Durdu, 2020, s. 410-427). Ayrıca Arnavutluk, Kürdistan ve Lazistan halkları Asakir-i Mansure Ordusu'nun insan unsuru tedariki bağlamında en önemli kaynaklarını oluşturmaktaydı (Moreau, 2010, s. 12-14). 1843 yılında Sultan Abdülmecid devrinde imparatorluk ordusu tertip edilirken muvazzaf, redif ve yardımcı kuvvetlerden başka ayrıca sayıları 60.000'i bulan ve Tatar, Çerkez ve Kazaklardan oluşturulmuş “başbozuk” taifesi de bulunmaktaydı (Özcan, 1992, s. 130). Nihayet “Toskalak İsyanı”ndan sonra isyanın etkisini kesmek, yerel halk nazarında korku yaratmak maksadıyla gerçekleştirilen sürgün ve iskânlar neticesinde Anadolu'ya getirilmiş taifeden olması kuvvetle muhtemel “Başbozuk Arnavut” askerlerinin Hakkari havalisinde de buldukları görülmektedir. İmparatorluk idaresinin Bedirhan Bey İsyanından itibaren Hakkari, Bahtan/Bohtan, Cizre ve Bitlis havalisine “başbozuk” askeri istihdam ettiği bilinmektedir (MVL.23/37-4,5). Özellikle Hakkari havzasında sistemli bir şekilde bulduklarının en somut örneklerinden biri başbozuk askerlerini havi “maaş ve tahrir defterleri”dir

(ML.MSFd.9075).⁶ Bölgeye tam olarak ne zaman ve nasıl geldiklerini bilmesek de tesadüf ettiğimiz konu ile ilgili tüm belgelerde, Doski ve Oramari Ağalarından olan Reşo ve Celo'nun yanlarına aldıkları adamlarıyla birlikte havalideki başıbozuk Arnavut askerleri üzerine hücum ederek yaralanma ve hatta ölmelerine sebep oldukları belirtilmektedir. (A.AMD.22/98-1). Reşo ve Celo'nun eşkıyalıklarında Başıbozuk Arnavut/Askerlerinin payı nedir tespit etmek güçtür. Fakat Başıbozuk askerlerinin Doğu vilayetlerinde Bedirhan Bey ve Han Mahmud isyanlarının bastırılması ve akabinde sükûnetin tesisi, devamı noktasında sistemli bir şekilde kullanıldıkları anlaşılmaktadır. Bu bir bakıma İmparatorluk idaresinin yereldeki hâkim yaşam tarzı ve alışkanlarına müdahalesi anlamına gelmekteydi. Nitekim aşiretlerin oldukça hareketli hayatları ile vergiyi öteleyen, ödemeyen iktisadî algı ve anlayışları bu askerlerin katı ve baskıcı dayatmaları sayesinde değiştirilebilirdi. İmparatorluk idaresi ve yereldeki unsurlar arasındaki bu çekişme ne sadece Osmanlıya özgüydü, ne de ilkti. Bu çekişme uzun imparatorluk tarihi boyunca, yukarıda da ifade edildiği üzere devam etti. Benzer durum aslında Osmanlı İmparatorluğu'nun en çok çekindiği doğudaki düşmanı İran için de geçerliydi. Öyle ki İran, Azerbaycan ve Rusya arasında sınır çekişmeleri ve XIX. yüzyılda ortaya çıkan sınır kapanları özellikle İran Moğan'ında yaşayan Şahsevenleri sarsmıştı. Sınır hattında yaşanan değişimler ve bazı tarımsal havzaların bu guruba kapanması ilk olarak ekonomik krizi tetiklemiştir. Şahsevenler hayvanlar için otlak ve su kaynakları bulamakta zorlanmışlardır. Bu sıkıntıları takiben pek çoğu bulaşıcı hastalık ve açlığa mahkûm olmuştur. Sınırın kapanmasından önce Şahsevenler 1849'dan beri Rusya'nın Mugan'a bağlı "Kura, Aras ve Akuşa" nehirleri havzalarındaki tahminen üç yüz bin hektarlık verimli arazileri kullanabilmekteydi. Haliyle gelen sınır yasağı Şahsevenleri kayalık, bataklık bir saha ile baş başa bırakmıştır. Oysa onların iki milyon koyun ve keçi ile yüz bine yakın büyükbaş hayvanları vardı. Sınırlı araziye olan meyil aşiretin farklı kolları arasında veya varlıklı hane ya da kişiler ile olmayanlar arasında amansız bir çekişme ve eşkıyalığı tetiklemiştir (Tapper, 2004, s. 363-403). Belki Şahsevenler kadar derin ve şiddetli bir değişim, dönüşümü işaret etmese de XIX. yüzyıl bir bakıma, Osmanlı merkezî idaresi ile sınırdaki aşiretler arasında merkezîleşme, verginin toplanması, dağıtılması ve istikrarı noktasında çekişmeyi işaret eden bir dönem olarak görülebilir. Haliyle Reşo ve Celo'nun kendi aşiretlerinden de olsa vergi tahsildarını öldürmeleri bu çekişmenin patlayan fitillerinden biri olarak ele alınabilir. Veya

⁶ Bu mahiyetteki bir örnekte Hakkari havalisinde 1266 senesinde bulunan 132 Başıbozuk askerinin toplam 8.550 gurusluk bir maaş ödeneğinin olduğu görülmektedir.

henüz doğrudan bir bağlantı tespit edemediğimiz sınır değişim veya tahkikine bağlı sosyal ve iktisadî bir bunalımın neticesi olarak da görülebilir.

Oramari bölgesinde vergi tahsili yapan kişinin Doski Aşiretine mensup Han Abdal olması da dikkate şayan bir olaydır. İmparatorluk idaresinin başından beri yereldeki kimi dinamikleri kendi idaresinin tesisi ve devamı bağlamında gördüğü açıktır. XIX. yüzyıl gibi karmaşık ve kaotik bir dönemde aşiretlerden merkezî idareye yakın bir kol veya ailenin belirli bir ödenek, pay karşılığında vergileri toplamakla görevlendirildiği de düşünülebilir. Haliyle bu yaklaşım, bir bakıma diğer aşiret mensuplarının pek hoş görmeyeceği bir metottu. Yer yer aşiretler arasındaki çatışma ve kargaşanın nedenlerinden biri de siyasî ve malî kazanç, kazanımın korunması ya da kaybolmasından kaynaklanmaktaydı. Bu izahtan sonra Doski ve Oramari Ağalarının Doskili bir vergi tahsildarının hayatına kast etmeleri bu bağlamda ele alınabilir mi sorusu akıllara gelmektedir. Ancak olayın devamında aşiretlerin birbirleriyle olan çekişme ve çatışmalarından çok imparatorluk idaresi ile eşkıyalar arasında seyreden bir hareketlilik bu ihtimalin olasılığını düşürmektedir.

Bu hususta son olarak Hakkari-Erzurum hattında gerçekleşen bir kaçış hareketinden bahsetmek gerekmektedir. Reşo ve Celo ile ilgili belgelerde teferruatlı bahsedilmese de farklı fonlardaki bazı belgeler bu kaçışın ele aldığımız eşkıyalık olayıyla bir ilgisinin olabileceğine işaret etmektedir. Anlatıya göre daha önceleri Gevar Kazasının Doski ve Oramari bölgesinde eşkıyalık yapan ve yakalanarak Erzurum Kışlasına sürgüne gönderilen Süleyman, Ali ve Kado/Karu isimli üç şaki kaldıkları hapisshaneden firar etmişlerdir. Bu kaçışın akabinde Hakkari Valisi Ahmed İzzet Paşa, Erzurum'dan Berderiş Ağası Kör Süleyman ile beraberindeki birkaç kişinin kaçtığına dair dedikoduların bölgede yayıldığını ve bu tür söylemlerden güç bulanların “*sanki uygun ortam oluştu mealinde*” düşünerek hareketlendiğini ifade etmiştir. O, bu nedenle Erzurum kışlasından firar etmiş olan Berderiş Ağası Kör Süleyman ile teşvik edici fesat olan amcası Miro başta olmak üzere beraberindekilerin bir an evvel yakalanmasının şart olduğunu belirtmiştir. Ancak Erzurum kışlasından kaçanların Reşo ve Celo'nun yanında mı oldukları yoksa onların hareketlerinin teşvik edici bir unsuru mu olduğu meselesi tam olarak anlaşılammıştır (İ.DH.206/11912-2). Kaçtıklarının fark edilmesiyle takiplerine başlanmış ve büyük olasılıkla geldikleri havaliye döneceklerine inanılmış ve kaymakam, vali başta olmak üzere ağa, şeyh ve serkerdelere gerekli haber ulaştırılmıştır. Dolayısıyla İmparatorluk idarecilerince önemsenen bu üç şakinin kaçmış olması ve tekrar bölgeye dönmek üzere olmasının yerel halk nazarında bir hareketliliğe sebep

olduğu düşünülebilir. Eşkîya Reşo ve Celo'nun imparatorluk kayıtlarına girmiş baskınlarının bu hadiseden sonra gerçekleştirilmiş olması bu bakımdan önemlidir (MVL.230/39-1,2).

Yukarıdaki izahtan da anlaşılacağı üzere Reşo ve Celo'nun eşkıyalıklarının nedenine dair tam olarak bir saptamada bulunmak güçtür. Bu durum imparatorluk coğrafyasında görmüş olduğumuz ve başkaldırı nedenlerini çok açık bir şekilde tespit edebildiğimiz diğer bölge ve havalideki eşkıyalardan Reşo ve Celo'nun eşkıyalıklarını ayırmaktadır. Çalışmanın başlığında da vurgulandığı üzere kanımızca bu durumun en temel etkenlerinden biri eşkıyalığın sınırda gerçekleşmiş olmasıdır. Sınırın kaotik ve hengâmeli yapısı ile girift ilişkiler ağı onların eşkıyalığını ortaya çıkarmış ve şekillendirmişe benzetmektedir.

İmparatorluk idaresi isyancıları ilk olarak “*te'min ve terhib*” politikasıyla affetme veya korkutma yoluyla durdurmaya çalışmıştır (Badem, 2007, s. 289). Bu durum bir bakıma gerileme veya çöküş paradigmasından çok imparatorluğunun oldukça esnek bir yapıya sahip olması ve bu sayede isyancı, eşkıyalar ile görüşmesi, arabuluculuk, pazarlık vb. davranışları kasten tasarlayarak merkezin gücünü taşrada tesis etme uğraşının bir süreci olarak görülebilir (Barkey, 1999, s. 248-250). Bu esnek yapı ve arabuluculuk girişiminin dönem ve bölgelere göre farklılık ya da benzerlikleri hususunda henüz pek çok şey söylenmiş değildir. Bu bakımdan eşkıya Reşo ve Celo'nun uygunsuzlukları olduğu kadar merkezî idarenin buna dair düşüncesinin tetkiki de oldukça önemlidir. Konuya ait belgelerde ilk olarak Reşo ve Celo'nun eşkıyalıkları üzerinden bölgede, öteden beri bazı kendini bilmezlerin istedikleri gibi, emir, hüküm tanımadan, hareket ettikleri belirtilerek padişahın istek ve gayretiyle bunların önünün alınacağı dile getirilmektedir (İ.MVL.160/4649-1). Ayrıca Doski ve Oramari Ağalarından Reşo ve Celo başta olmak üzere yanlarına aldıklarının tamamı rezil ve laftan, sözden anlamaz olarak ifade edilmiştir. (İ.DH.206/11912-3). İsmail Kamil Paşa, Reşo ve adamlarını tarif ederken “*kendini bilmez, boynuzu kurtlu*” şeklinde bir izahla bir an evvel önlerinin kesilmesi gerektiğini vurgulamıştır (İ.DH.237/14341-1). Mirliya Veli Paşa'da Kamil Paşa gibi Reşo ve Celo ile efradının “*tiniyyetlerindeki bozukluk, eşkıyalığa olan meyillerinden*” bahisle Gevar havalisinde etkin olduklarının altını çizmiştir (İ.DH.206/11912-1).

4. GERÇEKLEŞTİRDİKLERİ FAALİYETLERİ

Doski ve Oramari Nahiyeleri başta olmak üzere Musul, Bağdad'ı içine alan bölgede eşkıyalık yapan Reşo'nun aslında pek çok uygunsuzluğu olmalıydı. Fakat daha önce de belirtildiği üzere arşivlerde daha çok onun Celo ile birlikte gerçekleştirdiği Hırvata köyündeki Arnavut askerlerine saldırması ve Han Abdal'ın öldürmesi hadiseleri ön plana çıkmaktadır. Süvari

Mirlivası Veli Paşa'nın aktarımına göre 1849 yılı Nisan ayının 14'ü Salı günü Gevar Kazasının Oramari ve Doski Ağalarından Reşo ve Celo, nedenini bilmediğimiz bir baskın olayı gerçekleştirmiştir. Bölgedeki Alub ve Hırvata köyleri halkı da bu ağaların baskınlarına, eşkıyalıklarına destek vermiştir. Reşo ve Celo yanlarında üç-dört yüz kadar tüfekli adamlarıyla Hırvata köyünde bulunan Arnavut askerleri üzerine öğleden sonra saat iki buçuk gibi baskın ve taarruz düzenlemiştir. Başka bir belgede bu eylemin gece yarısından sonra iki buçukta gerçekleştiği belirtilmektedir (İ.DH.206/11912-2). Şafak vaktine kadar devam eden çatışmalarda Reşo ve Celo tam olarak bölgeyi ele geçirememiş, Arnavut askerleri üzerinde tahakküm kuramamıştır. Aksine yanlarındaki adamlardan otuzu ölü, yaralı yirmisi ise teslim alınmıştır. Haliyle çok daha fazla can kaybı vermemek için Reşo ve Celo oldukça perişan bir şekilde baskın bölgesini terk etmek zorunda kalmışlardır. Diğer taraftan bu çatışmada Arnavut askerlerinden ise sadece sekiz tanesi yaralanmıştır. Reşo ve Celo'nun geri çekildiğini gören Arnavut askerlerinin serkerdesi, komutanı, Osman Ağa hemen takibe başlamış ve sekiz asinin daha ölmesini sağlamıştır. Fakat belgelerin dilinden de anlaşıldığı üzere eşkıyanın takibi ise hiç de kolay olmamıştır. Nitekim baskın haberinin akabinde Başkale istikametinden Gevar kazasına ulaşan Veli Paşa, yüksek ve derin yamaçlı güzergâhlarda eşkıyadan kırk elli kişinin tüfekli bir şekilde nöbet tutukları ve askerlerin ilerleyişinin hayli zor olduğunu belirtmiştir (İ.DH.237/14341-1). Reşo ve Celo'nun geri çekilirken güzergâhlarındaki köylerde konakladıkları ve Arnavut askerinin yerlerini tespit ettikleri haberini alır almaz buraları terk ederek başka yönde ilerledikleri anlaşılmaktadır. Bu durum eşkıyanın yakalanması için güzergâhları, sayısı ve mühimmatı hakkında bilgi alınmasını da güçleştirmiştir. Öyle ki Başkale'den bölgeye intikal eden Kolağası Mustafa Paşa, Reşo ve Celo'nun Cibban/Ceyban köyünde buldukları ve fakat yanlarında kaç silahlı, silahsız adamın bulunduğuna dair bilgilerinin olmadığını rapor etmiştir. (İ.DH.206/11912-1). Hakkari Valisi Ahmed İzzet Paşa, Cibban/Ceyban isimli köyde olduklarının tespit edildiği Reşo ve Celo'ya aracı gönderilerek padişahın affına sığınmaları ve bu vesileyle can ve mallarının korunacağına dair teklifte bulunmuştur. Ancak Reşo ve Celo'nun bu teklifi kabul etmedikleri başıbozuk Arnavut askerinin ileri hareketinden anlaşılmaktadır. Vize köyü havalisinde gerçekleşen çatışmada, Celo'nun kardeşi ile yeğeninin yer aldığı üç asi, başıbozuk taifesinden ise bir asker ölmüştür. Reşo ve Celo'ya Veli Paşa vesilesiyle teslim olmaları ve hareketlerine son vermeleri bağlamındaki ikinci davetin de sonuç vermediği eşkıyaların hareketlerinde ısrarcı oldukları anlaşılmaktadır (İ.DH.206/11912-2,4,5). Onların bu tür tekliflerin aksine, eşkıyalığa devam ederek bölgede elliye aşkın kişiyi öldürdükleri ve pek çok kişinin rızkına ve malına garaz ettikleri anlaşılmaktadır. Artık uygunsuzlukları o derece bir hal almıştır ki, karşı koymak ve

engellemek şart olmuştur. Bu nedenle Hakkari Beyleri tarafından oluşturulan yerel birlikler de Reşo ve Celo'ya karşı sefere başlamışsa da başarılı olamamışlardır. Akabinde sayıları yaklaşık üç yüzü bulan Anadolu Ordusu Müşiri Veli Paşa komutasındaki birliğin takibi başlamıştır. Reşo ve Celo eşkıyasının on beş yirmi gün boyunca bu orduya direnç göstermesi oldukça önemlidir. Neticede hem silah, teçhizat hem de yiyecek, barınma vb. zaruretler hususunda Veli Paşa ordusundan çok, Reşo ve Celo'nun sıkıntı yaşadığı düşünülebilir. Oysa Reşo ve Celo adeta bir rehber edasıyla çok iyi bildikleri coğrafyada Veli Paşa askerlerini yüksekte gören mıntıkları mesken edinerek çok kolay hedef haline getirmeyi başarmışlardır. Ancak Veli Paşa'nın ısrarlı takibi ve karşı koyuşu neticesinde beş, altı kayıp veren ve çok daha fazla dayanamayacağını anlayan eşkıyalar dağılmış ve kaçmışlardır. Veli Paşa, bu kaçışın akabinde yöre halkı ile görüşerek eşkıyanın barınmasına destek ve el verilmemesi, görülür ise haber edilmesi noktasında yemin aldıktan sonra harekâtını noktalamıştır (İ.DH.238/14401-2).

Reşo ve Celo'nun kayıtlarda sık dile getirilen uygunsuzluklarından biri de Han Abdal'ın öldürülmesidir. Döneme ait kaynaklar Han Abdal hakkında teferruatı içermez. Molla Abdülmecid'in aktarımına göre Han Abdal zalim, gaddar bir şahıstır. Bölgedeki köylerde vergi toplarken çok yoksul bir köylüden vergi talep eder. Olumsuz cevap alması üzerine köylünün yemeklik ambarını darp eder ve zemheride naçare bırakır. Haliyle onun bu tavrı diğer köylülerin tepkisine yol açmıştır. Muhtemelen Reşo ve Celo taifesinden olan Yiğit Mirza Hüseyin ve adamları Han Abdal'ı bu zalimliğinden dolayı öldürmüşlerdir. Bu hareketlerinden dolayı her bir Doski köyünden Mirza Hüseyin'e birer tarla verilmiştir.⁷ Oramari Ağalarından olan Celo yanına Şahgülveren ve Gülüren Karyeli bazı kişileri alarak Eşkıya Reşo'ya destek olmuştur. Eşkıya Celo, Han Abdal'ı beraberinde bir asker ile vergi toplarken basarak öldürmüştür. Celo'nun bunu Ramazan ayında yapması da sık sık belgelerde dile getirilmektedir. Eşkıya Celo'nun bu hareketi yörede büyük bir başkaldırıya sebep olacağı endişesi yaratmıştır. Belgelerden anlaşıldığı kadarıyla Han Abdal'ın ölümünün akabinde Celo bölge halkını topyekûn ayaklanması için teşvik etmiştir. Onun bu yöndeki girişimi başına toplananların her geçen gün artmasından anlaşılmaktadır. Çok geçmeden Doski, Oramari ve Celo Nahiyelerinden kendisine destek verenlerin sayısı artmıştır. Eşkıya Celo ayrıca Küçük Celo olarak bilinen bölgede vergi toplayan tahsildarı yakalamış ve üzerindeki parayı almıştır. Bu olay esnasında tahsildar canını zor kurtarmıştır (İ.DH.238/14401-3). Han Abdal'ın öldürülmesinden hemen sonra Derviş Bey ve Ali Ağa harekete geçerek eşkıyaları takibe

⁷ Molla Abdülmecid Gulord, Yüksekova, 24.11.2021, saat:20.19.

başlamışlardır. Nihayet Reşo'nun bulunduğu Zevmeye bölgesine gelinmiştir. Ancak hem Reşo'nun takip edildiği haberini erkenden alması ve hem de bölgenin oldukça sarp, keskin kayalık ve yükseltilerden oluşması yakalanmalarını imkânsız kılmıştır. Saklandığı mintıkayı fark eden nizamiye askerleri ile eşkıya arasında beş buçuk saati bulan çarpışmalar yaşanmıştır. Çarpışmaların devam ettiği süre zarfında eşkıyaların birerli beşerli gruplar halinde “öteki tarafa” yani İran havalisine geçtikleri anlaşılmaktadır (İ.DH.238/14401-2).

5. EŞKIYALIKLARININ SONA ERDİRİLMESİNE DÖNÜK UĞRAŞLAR

İmparatorluk idaresinin Reşo ve Celo'nun hareketlerini bir an evvel sonlandırması noktasında telkinde bulunduğu anlaşılmaktadır. Şayet bu gerçekleşir ise eşkıyalar Padişah'ın yüce gönüllülüğüne mazhar olacaklar ve affedileceklerdir. Böylece kendileri başta olmak üzere aile mensuplarının can ve mal güvenlikleri sağlanacaktı. Bu tür teklif ve telkinlerin sonuç vermemesi üzerine ilk olarak eşkıyanın yereldeki desteklerinin kesilmesi amaçlanmıştır. Hakkari Valisi Mehmed Reşid'in, Reşo'nun eşkıyalığının biran evvel sonlandırılması noktasında çok gayret sarf ettiği görülmektedir. Onun Reşo'nun yakalanması maksadıyla kardeşini tutuklattığı ve aileye ait bir ev yaptırdığı görülmektedir (İ.DH.237/14341-2). Vali'nin bu hareketi, Reşo'nun kardeşinin hayatı üzerinden tehdit edilmesi noktasında olduğu kadar aslında imparatorluğun samimi ve tavizkar yaklaşımını göstermesi bakımından da kayda değerdir. Neticede eşkıyalığın sonlandırılması ve iskân olmaları için hazine imkânlarıyla kendilerine bir hanenin yapılması oldukça önemlidir. Bu tutuma rağmen istediğini elde edemeyen valinin Hakkari kaymakamı Kamil Paşa'ya eşkıyanın yakalanması noktasında gerekli desteği daima sağladığı görülmektedir (İ.DH.237/14341-3).

Oldukça geniş sahada mobilize hareket eden eşkıyaların bölge halkı nezdinde tarifi imkânsız bir korkuya yol açtığı anlaşılmaktadır. Yerel halk bir bakıma zaten oldukça zor olan hayat iştigalini sürdürme uğraşında iken diğer yandan eşkıyalar ile imparatorluk idaresi arasındaki çekişmenin ortasında kalmıştır. Yakalanma ve ihbar ihtimalinin eşkıyaları yöre halkına karşı sert ve şerir bir davranışa sevk etmesi olasıydı. Diğer taraftan eşkıyanın yakalanması, gizli hareket, baskın ve planlarından haberdar olma isteği ise askerlerin yöre halkına karşı davranış ve yaklaşımını olumsuz hale getirmiş olabilir. Bu nedenle özellikle Reşo ve Celo'nun takipleri sırasında uğrak bölgelerinden olan nahiye veya köylerindeki muhtarlar ile halka emniyet, koruma sözü verilmiştir. Yani yöre halkından bir bakıma imparatorluk idaresine güvenmeleri, eşkıyadan korkmamaları, kendi hayatları ve gelecekleri için asla eşkıyanın peşine takılmamaları istenmiş, telkinde bulunulmuştur (İ.DH.206/11912-2,4,5). Yer yer belirtildiği üzere Bağdat, Musul, Oramari ve Doski havzasında etkin olan eşkıyanın yerel halktan destek

gördüğü muhakkaktır. Şayet halkın desteği olmasa baskınla ansızın yakalanmaları çok daha kolay olabilirdi. Ancak eşkıyalar oldukça uzun süre kuşatmada kalabiliyor, kurtulabiliyor ve her türlü askeri hareketliliği haber alabiliyorlardı. Bu duruma son verilmesi gerekliydi. Takibin sıkılaştığı dönemde Heriki ve Doski aşiretine mensup olanlardan pek çok kişinin oğlu, kardeşi veya amcaoğulları karakollarda rehin olarak tutulmuş ve eşkıya yakalanıncaya kadar serbest bırakılmayacakları ifade edilmiştir (İ.DH.238/14401-3).

6. REŞO VE CELO'NUN YAKALANMALARI

Yerelde artan sıkı takip ve bazı aşiret mensuplarının yakınlarının rehin alınması Eşkîya Reşo ve Celo'ya olan bağlılığı zayıflatmıştır. Bu durumun artan takip, harekât ve iz sürme girişimlerinin bir sonucu olduğu açıktır. Reşo ve Celo'nun yakalanması maksatlı çalışmalarda ilk olarak bölgedeki kimi ileri gelenlerin çocukları, karındaşları veya amca çocukları rehin olarak alınmıştır. Örneğin Heriki Aşireti Ağası, Reşo'ya karşı savaşmak maksadıyla Oramari bölgesine gönderilmiştir. Ayrıca bölgede etkin Miro Bey ve oğlu da bu takibe katılmıştır (İ.DH.238/14401-2). Haber ağı başta olmak üzere yereldeki desteği kesilen eşkıyaların yakalanmasına giden süreç çok daha hızlı gerçekleşmiştir. Bu durumun farkına varan eşkıyaların Irak havalisine geçtikleri anlaşılmaktadır. Nitekim eşkıyaların Musul Eyaletinin Amadiye/İmadiye Sancağı Sat köyünde oldukları haberi alınmıştır. Anadolu Ordusu Müşiri Mehmed'in aktarımına göre Zabari Müdürü Mustafa Ağa'nın titizliği ve gayretiyle eşkıya Reşo ele geçirilmiştir (İ.MVL.160/4649-01; İ.MVL.163/4765-03). Akabinde çok fazla zaman geçirilmeden Musul'dan Hakkari'ye nakli için gerekli işlemlere başlanılmıştır. Ancak Celo'nun henüz yakalanmadığı anlaşılmaktadır (İ.MVL.160/4649-1). Reşo'nun yakalanması hususunda Molla Abdülmecid'in Molla Ahmed'den duyduğu bazı izahları bulunmaktadır. Buna göre Reşo ve adamları Setire olarak bilinen barutu elle doldurulan silahları kullanmaktadır. Alakanan köyü havalisindeki bir çatışmada Reşo, Osmanlı askerlerinin Geven otu olarak bilinen bir bitki çeşidinin üstüne şapkalarını koyarak hedef oluşturma şeklindeki hilesine kanmış ve askerleri pusuda yakaladığını zannetmiştir. Tüm barutunu aslında başka mıntıkada mevzilenmiş Osmanlı askerlerinin şapkalarını vurarak harcamıştır. Sonradan askerler saklandıkları mevzilerden çıktıklarında Reşo ve adamlarının atacak barutu kalmamıştır.⁸ Reşo'nun nasıl ele geçirildiğini teferruatıyla bilinmese de yakalanmasının merkez ve yereldeki idarî mercilerce hoş karşılandığını ve Celo'nun da bir an evvel yakalanarak her ikisinin bölge ile alakalarının kesilmesi istenmiştir (İ.MVL.160/4649-1).

⁸ Molla Abdülmecid Gulord, Yüksekova, 24.11.2021, saat:20.19.

Eşkîya Reşo'nun yakalanmasının akabinde Hakkari Kaymakamı Kamil Paşa öncülüğünde evlat ve aile mensuplarının iskanı hususuna öncelik verildiği anlaşılmaktadır (A.MKT.MHM.58/16-1). Ancak bölgede sükûnetin tam olarak tesis edilmesi için Reşo'nun Girit'e sürgün edilmesinin çok daha uygun olacağı dile getirilmiştir (İ.MVL.160/4649-3). Bu bakımdan Reşo'nun eşkıyalığının tam olarak ne zaman başladığını bilemesek de sonuçlanması hakkında bazı malumata sahibiz. Kendisi ile birlikte Celö'nün de yakalanmasını amaç edinen sıkı takip ve kovalamaca neticesinde gerçekleşen muharebede Reşo ve beraberindekilere ait bir defterin tutulduğu görülmektedir. Bu defterde çatışmada ölü ve yaralı olarak ele geçirilenler ile rehin tutulanlar ve katil ya da kabahatli bulunanların isimleri yer almaktadır. Defter Reşo eşkıyasının bir bakıma yapısını da ortaya koymaktadır. Listenin ilk sırasında yirmi beş yıldır bölgede eşkıyalığı nam salmış ve türlü fesatlıklarıyla meşhur Doskili Reşo Ağa yer almaktadır (İ.DH.238/14401-01). Bu husustaki belgeler arasında mantıksal bir uyum bulunmamaktadır. Nitekim konu ile ilgili başkaca belgelerde Reşo'nun yanındaki bazı kişilerin yakalandığı, Reşo'nun ise üç büyük oğlu ile Acem tarafına kaçtığından bahsedilmektedir (İ.DH.238/14401-02). Yukarıda Heriki ve Doski aşiretine mensup olanlardan rehin alınanlar ve bu durumun eşkıya takibine etkisi hususu tetik edilmişti (İ.DH.238/14401-3). Dolayısıyla Hacı Ağa başta olmak üzere yörede rehini bulanan yüzlerce kişi ile nizamiye birlikleri sıkı bir takibe başlamış ve ilk sıcak karşılaşmada Reşo'nun kayını Susayalı Memo başından vurularak ele geçirilmiştir. Sonrasında ise Şahgölören, Gülören, Doski Nahiyesi Mirgan karyeli yedi asi, Reşo'nun beş oğlu, bir kızı, iki torunu, iki karısı, bir gelini ele geçirilmiştir. Heriki Aşireti Ağası Hacı Ağa akabinde Celö'nün yakalanması için gerekli gayretleri göstermişse de Celö beraberindeki altmış, yetmiş çadır kalabalıkla çatışmaya karar vermiştir. Fakat Hacı Ağa bu çadırdan pek çok kişiye hilat, akçe vererek teslim olmalarını sağlamıştır (İ.DH.238/14401-3). Eşkîya Reşo'nun yakalanması bir bakıma çift başlı bir hareketin bir ayağının sona erdirilmesiydi. Bu nedenle hemen hemen her belgede eşkıya Celö'nün de yakalanmasının şart olduğu vurgulanmıştır. Reşo'nun yakalanması üzerine sürdürülen takip ve kovalamaca neticesinde nihayet Eşkîya Celö'nün de yakalandığını Gevar Meclisi azalarının teşekkürünü havi belgeden anlaşılmaktadır (İ.DH.238/14401-2).

Her iki kaydın aynı yılı işaret etmesi oldukça uzun sürdüğünü düşündüğümüz çatışma, ele geçirilme ve tutuklanma sürecinde gerçekleşmiş olayların düzensiz bir şekilde kayda alınmış olabileceği hususunu düşündürmektedir. Fakat hakikatte öyle veya böyle Reşo'nun yakalanarak Revandız Hapishanesinde mahpus edildiği anlaşılmaktadır (MVL.257/70-01). Reşo'nun yakalanması üzerindeki bu muammayı bir kenara bırakıp tekrar defterde ismi

geçenlere dönecek olursak, ikinci sırada ise Han Abdal'ı vurmuş olmasından dolayı padişah emrinde hakkında ferman verilen Reşo'nun kayını Susayalı/Sombaylı Memo bulunmaktadır. Daha sonradan Reşo'ya destek veren Şahgölveren Karyeli Mesih, Şerife, Mehmed, Haydar, Muhtarın oğlu Ali yer almaktadır. Şahgölveren köyünden sonra Rustigan/Rostigan Nahiyesinden Mirgan Köyünden Tahir ile Sofu Ali bulunmaktadır. Kayıtlara göre Sofu Ali önceleri vergi tahsildarı bir memuru hançeriyle öldüren kişidir. Aynı nahiyenin Arbaz köyünden Şeyh Necmeddin Hoca defterde ismi geçen bir başka kişidir. Şeyh Necmeddin'in Musul, Bağdad ve Gevar havalisinde imparatorluk idaresinin topladığı verginin şer'i olmadığı yönünde beyanı ile bu hususta gerekse "fetvayı ben veririm" diyecek mahiyette bölge halkını, vergi ödememe, emre karşı durma bağlamında galeyana getiren kişi olduğu anlaşılmaktadır. Şeyh Necmeddin Hoca ayrıca eşkıya Reşo ve Celo'nun şer'i olmayan bu vergiyi ödememek için ayaklandıklarını ve kendilerine karşı genel nizamiye askerlerini mağlup ettikleri, önlerinde hiçbir gücün duramayacağı yönünde beyanlar ederek halkı eşkıyalara meylettiren kişidir. Belgenin dilinden anlaşılacağı üzere Şeyh Necmeddin Hoca eşkıyaları korumak, kollamak ve taraftar bulmak için türlü yalanlar söyleyen kişidir. Onun ayrıca eşkıyaları yakalamak için her türlü fedakârlığı yapan Veli Paşa'yı da hedef alan pek çok yalanı bulunmaktadır. Muharebe esnasında ele geçirilenlerden biri de beyan ve hareketleriyle bölgede etkin bir nüfuzu bulunan işte bu hocadır (İ.DH.238/14401).

Tablo 1. Muhaberede ele geçirilerek bu tarafa (Hakkari) getirilenler

Sıra	Akrabalığı	Sayısı
1	Reşo'nun oğulları	5
2	Reşo'nun kızı	1
3	Reşo'nun torunları	2
4	Reşo'nun karıları	2
5	Reşo'nun gelini	1
Yekûn		11

Kaynak: BOA.I.DH.238/14401.

Tablo 1'de Reşo'nun ailesine mensup olup muharebe esnasında yanında bulunanların sayıları ve yer almaktadır. Fakat bunların isimleri başta olmak üzere haklarında başkaca bilgiye malik değildir. Örneğin Reşo'nun beş oğlunun isimleri nedir? Hangileri evli ya da bekârdır? Şeklinde pek çok sorunun cevabı bulunmamaktadır. Ancak esas olarak bu defterde Reşo'nun hanesine mensup kişilerin bulunması oldukça önemlidir. Bu durum tetkike muhtaçtır. Nitekim

eşkîyaların genellikle ailelerinden soyutlanarak faaliyetlerini ifa ettikleri bilinir. Reşo'nun ise bilinenin aksine hanesi efradıyla çatışmada yakalanması nasıl izah edilebilirdi? Bu hususta ilk olarak Reşo'nun hareketi ailece gerçekleştirilen bir eşkıyalık örneği olarak görülebilir mi? Fakat belgeler bu saptamayı doğrulamamaktadır. Yani konuya ait belgelerde “*Reşo ve hanesi*” şeklinde ibarelere rastlanılmamıştır. O halde ikinci bir ihtimal olarak işlediği suçlar nedeniyle hane halkının cezalandırılmasını istemeyen Reşo'nun ailesiyle birlikte veya yakın temaslı bir şekilde gezdiği düşünülebilir. Vali'nin kardeşini tutuklaması ve askerinin takip sırasındaki davranışları, bazı yakın aşirete mensup olanların tutuklanmaları çerçevesinde bakıldığında bu düşüncenin çok daha mantıklı bir saptama olduğu söylenebilir. Ancak her iki ihtimal dahilinde Reşo'nun hane halkından olan kadınlara dair de birkaç kelam etmek gerekmektedir. Eşkîyalık hususunda fikir yürütenlerin bir kısmına göre kadın eşkıya olamaz. Bir kısmına göre ise kadın eşkıya olabilir. Tarihsel olarak hemen hemen her konuda erkek ağırlıklı bir yaklaşım olduğundan bu hususta da kadınların çokça dillendirilmediği görülmektedir. Oysa kadın da bir insan ve onun da tıpkı erkeklerin olduğu gibi duyguları, hisleri ve benliği vardır. Bu bakış açısıyla yaklaşıldığında Hobsbawm'ın kadınlara olan düşkünlükleri üzerinden sürdürdüğü “*âşık olunan kişi, gurur ve statünün göstergesi*” olarak resmettiği kadın tipolojisinde bazı şeylerin açıkta kaldığı anlaşılmaktadır (Hobsbawm, 2011, s. 194,195). Fakat artık kadınların da oldukça uzun süre erkeklerin tarihi olarak görülen “*tarih*” anlayışının içine dahil edilmesinin vaktinin geldiği giderek artan yaklaşımlardan görülebilmektedir (Buturovic & Schick, 2009, s. 8-10). Padişah haremindeki kadınların, özellikle valide sultanların saray içinde nüfuz ve iktidara nasıl ulaştıkları ile XVIII. yüzyıl Anadolu'sunda kadı mahkemelerindeki verilere göre kadınların sadece kurban rolünde değil artık aktör rolünü de üstlenmeye başladıklarını göstermektedir (Faroqhi, 2000, s. 7-9; Pierce, 2000, s. 161-187). Reşo'nun karıları, kızı ve gelini de belki de bu bağlamda ele alınmalıdır. Nitekim başı öyle veya böyle imparatorluk idaresiyle belaya girmiş hanenin birer üyeleri olarak onlar da en az kocaları, babaları kadar sıkıntı çekmiş, yaşamış olmalıydılar.

Tablo 2. Muhaberede Reşo'nun yanında rehin olarak bulunanlar

Sıra	Karye Adı	Adı
1	Kiyalı	Keleş
2	Ferhan	Mirza
3	İcban	Kenan
4		Abdurrahman
5	Ziyosur	Tahri

6	Vargöz	Cuma
7		Mustafa
8	Gevan	Mehmed

Kaynak: BOA.I.DH.238/14401.

Tablo 2’de Reşo’nun elinde cebren tutulmuş veya birilerince işlenen bir suçtan dolayı ceza olarak alıkonulanlar ile buldukları köylerin isimleri yer almaktadır. Nihayet muharebe esnasında Reşo’nun ailesi başta olmak üzere yanında olanlarından ölü, yaralı ya da rehin olarak ele geçirenlerin toplam sayısına erişmek mümkündür. Netice itibarıyla söz konusu defterde, ismi açıklanmamış iki eşkıya reisi, eşkıya mahiyetinde bulunan yedi kişi, 2 serfir ve 11 Reşo ailesi mensubu ile 8 rehineden oluşan toplam 30 kişinin yer aldığı görülmektedir. Reşo’nun yakalanması ve sonu hakkında kayıtların desteklemediği az da olsa sözel bilgi bulunmaktadır. Molla Abdülmecid’in bu hususta oldukça önemli bir izahı bulunmaktadır. Ona göre Reşo’ya karşı olan Molla Abdullah, Sadi Şirazi’nin *Ateşi söndürüp közü bırakmak, yılanı öldürüp yavrusunu sağ komak akıllı insanların kârı değildir*” şeklinde Osmanlı idaresine telkinde bulunarak Reşo ve ailesi hakkındaki tutumunu bir bakıma eleştirmiştir. Onun bu telkininin imparatorluk idaresinin eşkıya ve beraberindekilerin takibi ile yakalanması sürecini hızlandırdığı düşünülmektedir. Reşo nihayet yakalanarak Van’a götürülüyor ve orada idam ediliyor. Molla Abdullah, Reşo’nun idamından sonra bir bakıma tüm olan bitenden kendisini sorumlu görmüş olmalı ki Reşo’nun ailesinin baskı ve hiddetinden korkarak bölgeyi terk etmiştir.⁹

7. EŞKIYA’NIN HAYVANAT VE ZAHİRESİ

Hakkari’nin Gevar bölgesinde eşkıyalık yapan Reşo ve Celonun aile mensupları, büyük, küçükbaş hayvanları ve zahire ile birlikte olacak şekilde zaman geçirdiği görülmektedir. Reşo, büyük olasılıkla konargöçer yaşamı süren aşiret mensupları arasında varlık göstermiştir. Bu bakımdan normal zamanlarda aşiret mensuplarının olduğu havalide gezdiği, belki de ailesini uzaktan takip ettiği veya ailece yaşadığı düşünülmektedir. Onun, baskın olacağına dair haber almasıyla zorlu ve çetin bölge şartlarını iyi bilen bir rehber olmasının da yardımıyla sık sık İran cenahına geçtiği görülmektedir. Nihayet Musul’da yakalanmasına kadar geçen sürede imparatorluk idaresinin Reşo’nun hayvanları ve zahiresine ne olacağı hususunu da konuştuğu, tartıştığı anlaşılmaktadır. Reşo’ya ait olduğu düşünülen hayvanları önceleri bir şekilde kendisi veya aile mensubundan birileri gelinceye kadar beslenmesinin uygun olacağı ifade edilmiştir.

⁹ Molla Abdülmecid Gulord, Yüksekova, 24.11.2021, saat:20.19.

Fakat bu işin oldukça büyük maliyet getirmesi nedeniyle büyük, küçükbaş hayvanatı ile zahiresinin müzayede yoluyla satılmasına karar verilmiştir. Bu satıştan elde edilen paranın kendisine veya vekiline verilmesinin çok daha kolay bir yol olacağı belirtilmiştir (İ.MVL.163/4765-3).

Anadolu Ordusu Müşiri Veli Paşa'nın emriyle Hakkari Valisi Ahmed İzzet Paşa vesilesiyle Gevar Kazasına Reşo ve Celu'nun mal varlığını kayda alınmıştır. Bu vesileyle Eşkialıya Reşo ve Celu'nun hayvanları ve zahiresinin miktarı hakkında da malumata sahip olunmaktadır. Buna göre Reşo'ya ait 583 adet koyun ve keçi sürüsünden iki tanesi telef olmuş ve geriye 581 tanesi kalmıştır. Nihayet 31 çamuş (çamış), 124 inek ve 19 dananın yanı sıra ayrıca 590 çeki ölçüğünde hintaya (buğday) sahip oldukları anlaşılmaktadır. Bu verilerden anlaşıldığı üzere eşkıya Reşo ve Celu 755 baş büyük veya küçükbaş hayvan ile 590 çeki¹⁰ buğdaya sahiptir (İ.MVL.163/4765-05). Veli Paşa eşkıyaların belki de imparatorluk idaresinin ihsanına, büyüklüğüne ve merhametine inanıp güvenmesi için bir şekilde geri geldiklerinde tüm mal ve zahirelerinin kendilerine verileceğini ifade etmiştir (İ.MVL.163/4765-02). Veli Paşa Gevar Kazası meclisinden Reşo ve Celu'nun mallarının kaydı tutularak muhafaza edilmesini istemiştir. Fakat “*merkumlar öteden deri meşsedetle bu havalide müteşehhir? ve ahali kendilerinden müteneffir olduğundan buralardan sıvışıp gitmiş olmalarıyla*” şeklindeki ifadeden bölge halkının eşkıyaları çok da sevmedikleri anlaşılmaktadır. Yereldeki halk ortalık duruluncaya kadar bile olsa eşkıyaların mal ve hayvanatına bakmak istememiştir. Elbette isyan etmiş kişilerin mal ve hayvanatını sahiplenmek dönem şartları dahilinde adeta iki ateş arasında girmek gibi de algılanabilir. Nitekim yereldeki reaya bir yandan her an geri dönmesi ve hesap sorması olası eşkıya ile belki de ona olan muhabbetinin bir işareti olarak görülebilecek hareketi gerçekleştirdiği için merkezî idarece muhatap alınabilirdi. Bu ikilem arasında gidip gelen mesele nihayet hayvanat ve zahirenin tespit ve sayımının akabinde satışının yapılmasına giden süreç ile son bulmuştur (İ.MVL.163/4765-2). Tespit ve sayım işleminin sadece bu cenahta değil var ise diğer cenahta, yan İran havalisinde de, yapılması bu vesileyle eşkıya Reşo ve Celu'ya ait hayvan ve zahirenin tam olarak tespit edilerek mahallinde müzayede ile taliplerine satılması istenmiştir. Gevar Kazasından tüm bu işlemler

¹⁰ Çeki aslında daha çok odun, kömür, taş ve kireç gibi katı maddelerin ölçülmesinde kullanılmıştır. Bu nedenle taş ocakları ve iskeleler ile kaparlarda rastlanılmaktadır. 1869 yılında bir çekinin 225,798 kg olduğu anlaşılmaktadır. Günümüzde odun satışlarında bir çeki 250 kg olarak kullanılmaktadır. Ayrıca Antalya, Balıkesir, Burdur, Gaziantep, İzmir, Malatya, Rize, Sivas vb pek çok bölgede halk ağzında bir çeki 1 kg şeklinde kullanılmaktadır. Cengiz Kallek, “Çeki”, *DİA*. C.VIII, İstanbul, 1993, s. 251; Standar Osmanlı Çekisi dört kantara denktir ki bu da 225,798 kg yapar, Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ*, s. 253. Buradaki izah dahilinde bir çekinin 225,798 kg olduğu düşünülür ise (590X225,798) hesabından 133.221 kg'lık bir buğday miktarına sahip oldukları söylenebilir.

için gider masrafları karşılandıktan sonra geriye kalan meblağın ilgisine verilmek üzere muhafaza edilmesi istenmiştir (İ.MVL.163-4765-05).

8. EŞKIYA REŞO’NUN AFFEDİLMESİ

Eşkîya Reşo’nun yakalandıktan sonra işlediği tüm suçlardan affını istediği ve Padişahın istediği doğrultuda bir yere iskân olarak bölgede sükûnetin sağlanmasına katkıda bulunacağına dair söz verdiği görülmektedir. Bu meyandaki belgede mührü bulunanlar aslında iki önemli hususu işaret etmektedir. Bunlardan birincisi dönem itibarıyla Hakkari’deki halkların çeşitliliği minvalindedir. Yani bölge XIX. yüzyılın ikinci yarısında Müslüman, Nasturi, Ermeni, Yahudi gibi farklı inançlar ile aşiretlere mensup bir nüfusu barındırmaktadır. Ayrıca bu farklılıkların kendi dinamiklerini burada da ifa ettikleri anlaşılmaktadır. Örneğin Müslüman cenahından imzası bulunanlar yörede seyyid olarak bilinen kişiler dönemin etkin tarikatı olan Nakşibendi’ye mensuptur. Diğer yandan “vekil” veya “Haham” tarifleriyle ön planda olan Yahudi milleti temsilcileri; “vekil” ya da “karabaş” şeklinde tarif edilmiş Ermeni milleti temsilcileri ve son olarak da “harûn” veya “vekil” şeklinde belirtilmiş Nasturi Milleti temsilcileri sıralanabilir. Ayrıca Nakşibendî tarikatı şeyhi e-Seyyid Şeyh Nureddin el-Halidî, seccadenişini “*Şeyh Seyyid Mehmed el-Arvasî el Hakkari*” belirtilebilir. Ayrıca Hakkari müderrisi, müftüsü, naibi gibi yerel idarede etkin olanların da mühür, imzaları bulunmaktadır. Son olarak da Makrudi, Milan ve Persikan Aşiretleri azalarının mühürleri de belgede yer almaktadır. Dolayısıyla Eşkîya Reşo’nun Padişah’ın affına mazhar olması noktasındaki talepte imzası bulunanlar bir bakıma dönem Hakkari’sinin demografik, itikadî ve sosyo-kültürel boyutunu göstermektedir.

Eşkîya Reşo’nun bir daha uygunsuz hareket etmeyeceğine dair senetle kefalet bırakması üzerine ailesiyle Vize köyüne iskanının uygun olacağı düşünülmüştür (İ.DH.279/17507-1). Ayrıca Reşo’nun sancak meclisini bir daha uygunsuzluklar yapmayacağına inandırdığı ve kendisine kefil olmaya ikna ettiği görülmektedir (İ.DH.279/017507-2). Hakkari livası kaymakamı İsmail Kamil imzasıyla bu yöndeki talebin imparatorluk merkezine iletiği anlaşılmaktadır (İ.DH.279/017507-04). Bölgede yerel idarenin mensubu, aşiret azaları, Nakşibendi tarikatı şeyh, seccade-nişini, Yahudi Hahâmı, Nasturi Harûn’u, Ermeni “Karabaş”ı şeklinde sıralanabilecek yirmi dokuz “*Hakkari Meclis a’zâsı ve muteberân-ı memleket’e*” mührün yer aldığı belgede ilk olarak Hakkari’nin İran sınırında yer aldığı ve bu bakımdan oldukça önemli bir yer işgal ettiğinden bahsedilmektedir (İ.DH.279/017507-2). Akabinde Gevar bölgesinde Reşo’nun nüfûzuna vurgu yapılarak , aşiretlerin bir kısmının “*öteki cenah*”ta yer aldıkları ve olası huzursuzluklarda “*bu yakada*” olanların diğer tarafa

geçebileceklerinin altı çizilmiştir. Kısaca imparatorluk idaresinden sınır bölgesindeki iskânı korumak, İran havalisine geçişi engellemek, aşiretlerin imparatorluğa bağlılığını tesis etmek, yörede sükûneti sağlamak adına Reşo'nun affı istenmiştir (İ.DH.279/17507-1).

Eşkîya Reşo ve Celo ile ilgili arşivdeki belgelerin sunmuş olduğu malumat şimdilik bu minvaldedir. Affı tam olarak gerçekleşmiş midir? Girit'e sürgünü ne zaman ve nasıl gerçekleşmiştir? Beraberinde kimler gönderilmiştir? şeklinde sıralanabilecek soruların yanıtı kalmasının nedeni budur. Ancak esas olarak Eşkîya Reşo ve Celo'nun tutuklanması ile bölgede sükûnet sağlandı mı? sorusu üzerinde de durulmalıdır. Bölgeye ait müteakip kayıtlar bizlere başkaca Reşo ve Celo'ların ortaya çıktığını yani sükûnetin sağlanmadığını işaret etmektedir. Musul'un Davudiye Kazası'nda meskûn bulunan Doski Aşireti Ağası Kôr Ömer belki de Reşo ve Celo'yu takip eden kişi olarak görülebilir. Nitekim o da tıpkı Reşo ve Celo gibi “*emvâl-i miri'ye*” el koymuş askere baskın vermiştir (A.MKT.UM.381/76). Ayrıca Reşo ve Celo'nun eşkıyalıklarının sonlandırılmasının üzerinden çok geçmeden Doski ve Oramari aşiretlerinin vergi vermek istemedikleri tahsildar Abdurrahman Paşa tarafından rapor edilmiştir. Doski ve Oramari bölgesindeki bu karşı koyuşun engellenmesi için dört bölük asker tekrar bölge göreve çağırılmıştır (A.MKT.UM.441/80).

SONUÇ

Çalışmada Reşo ve Celo'nun eşkıyalıkları üzerinden aslında XIX. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı-İran sınırındaki yaşama dair önemli bir kesit ortaya konulmuştur. Bu kesit bizleri merkezî ve yerel olmak üzere iki önemli uca yoğunlaştırır. Merkezî uca daha ziyade İran devletiyle siyasî, ticarî ve sosyo-kültürel mücadelesini veren Osmanlı İmparatorluğunun sınır havzasındaki yaşamı, demografik yapıyı koruma ve devam ettirme gayreti göz önüne gelmektedir. Yerel veya taşra ucunda ise sınır havzasının iki yakasında hayat işigali veren aynı aşirete mensup kişilerin bir bakıma iki ateş arasında kalması ve bunun pek de dillendirilmeyen öyküsü yatmaktadır. İşte Eşkîya Reşo ve Celo'yu merkeze alan bu çalışma bir eşkıyalık örneğini kritik etmekle birlikte nispeten döneme özgü bölge ile buradaki yaşama dair bazı ipuçlarına salat vermektedir.

Tam olarak bilinemesi de Reşo ve Celo'nun eşkıyalıkları, XIX. yüzyıl Osmanlı İmparatorluğunun özellikle Tanzimat dönemi ile başlayan idarî ve malî anlamdaki merkezîleşme adımlarının tetiklediği yerel bir karşı duruş hareketi olarak tarif edilebilir. Elbette bu hareketin kayıtlara geçmemiş veya henüz elde edilmemiş belgelerde, saklı çokça nedeni vardı. Ancak mevcut bilgiler bölgede asayişin temin için bulunan Başbozuk Arnavut askerleri ile vergi tahsildarı Han Abdal'a karşı işlenen suçlardan dolayı özellikle eşkıya olarak

tarif edildiklerini göstermektedir. Yaklaşık yirmi beş yıllık eşkıyalığı sık sık dillendirilip, muhtevası açıklanmayan, Reşo'nun Arnavut askerlerine saldırması ve Celo ile birlikte Han Abdal'ın öldürülmesi hadisesine dair belgelerin ağırlık kazanması imparatorluk idaresinin bu iki olayı idarî, malî ve siyasî bağlamda çok daha fazla önemseydiğini işaret etmektedir. Nitekim artık havalıyı topyekûn kuşatacak mahiyette bir karşı duruşun olduğu savsatası dillerde dolanır olmuştur. Bu nedenle giderek güçlenen Reşo ve Celo taraftarlığının bir an evvel sonlandırılması ve her iki şakinin bölge ile irtibatının koparılması gerektiği vurgulanmıştır.

XIX. yüzyılda Kürdistan havalisinde İmparatorluk idaresinin merkezîleşme eğilimine yönelik pek çok eşkıyalık hareketi vuku bulmuştur. Eşkıya Reşo ve Celo'nun uygunsuzlukları da bu bağlamda değerlendirilmekle birlikte kendine has yönlerinin olduğu düşünülmektedir. Çalışmada yer yer dile getirildiği üzere onların eşkıyalıkları aslında “Sınır eşkıyası” hüviyetinde nitelendirilebilir. Özellikle Reşo'nun eşleri, çocukları, gelini ve torunundan oluşan aile fertleriyle birlikte kendisini destekleyen aşiretler kadar karşı çıkan diğer aşiretlere mensup pek çok kişi ile yakalanması bu bakımdan önemlidir. Aynı şekilde hiç de azımsanmayacak zahire ile hayvanatı göz önüne alındığında adeta sınır havzasında kendi ailesinin güvenliğini sağlayan, taraftarları arasında sosyal adaleti tesis eden ve düşmanlarını cezalandırmak için yanında esir aldığı mensuplarını bulunduran oldukça hareketli bir eşkıyalık biçimi şekillenmektedir. Nitekim yaygın bilinen eşkıya, eşkıyalıkların aksine ailesi, taraftarları ve emanet olarak bulundurduğu düşman aşiret, ailelere mensup esirler ile hayat istigali, günlük tüketim ihtiyacı olarak görülebilecek hayvanatı ve tahıl ambarlarından oluşan bir sınır eşkıyalığı tipolojisi oluşmaktadır. Bu tabir üzerinde dikkat kesilmesi gerekmektedir. Nitekim nispeten Anadolu'nun diğer kesimlerinde vuku bulmuş isyanlardan farklı olarak Reşo ve Celo gerek duyduklarında sınırı aşarak diğer yakadaki akraba dost veya taraftarlarının yanına gitme fırsatına haiz olmuşlardır. Haliyle hareketlerine son vermek üzere kurulu planlar sınırın diğer yakasını çevreleyecek, saracak mahiyette olmamıştır. Bu nedenle sürekli onlar için bir kaçış koridoru var olmuştur. Sınırın her iki yakasına konuşlanmış Doski ve Oramari aşiretine mensup olanlar ile destekçileri yer yer eşkıyayı gizlemiş, beslemiştir.

Sınırdaki eşkıya olmalarının yanı sıra bölgenin tabii yapısının da eşkıyalık üzerinde yaratmış olduğu etkiye de temas etmek gerekmektedir. Nitekim Reşo ve Celo özelinde kaleme alınmış belgelerdeki merkezî idarenin söylemi dağlık, sarp, derin uçurum ve vadilerle kaplı Doski ve Oramari bölgelerinin adeta eşkıya yatağı yeri olduğu vurgulanmaktadır. Bu söylemlerden hareketle adeta yerel idarenin tam olarak tahakküm kuramadığı bir bölge olmasının karşı

duruş hareketlerinin tetiklediği anlaşılabilir. Fakat esas olarak eşkıyalığın sona erdirilmesi noktasındaki takip ve çatışma süreçlerinde bölgeyi bilmeyen asker ve idarecilerin zorlandıkları, eşkıya karşısında etkin olamadıkları söylenebilir.

Ancak Osmanlı İmparatorluğunun onca sıkıntı ve çıkmazlara rağmen bölgede yerel idareci ve askerî taifeden oluşan ikna edici, çarpışmacı gücünü bölgedeki taraftar aşiretlerden destek alarak caydırıcı gücünden oluşan üç önemli silahla bu eşkıyalığın da sonunu getirmeyi başardığı anlaşılmaktadır. Reşo ve Celö yakalanarak padişahın affına mazhar olmuşlardır. Eşkîya Reşo ve Celö'nün sonları hakkında fazlaca malumata sahip değiliz. Fakat onların bir şekilde biten uygunsuzlukların ne ilk ne de son olmadığından devam eden aynı mahiyetteki karşı duruş, başkaldırı hareketlerinden öğrenebilmekteyiz. Bu durum belki de sınır havzasının farklı idareler arasında yarattığı bir kangrenin sonucuydu ve günümüze kadar seyreden çıkmazın da nedenini oluşturmaktaydı.

KAYNAKÇA

- Akgündüz, A. (1991). *Osmanlı kanunnameleri ve hukuki tahlileri, III. kitap, yavuz sultan selim kanunnameleri*. Fey Yayınları.
- Akyol, H. (2020). "Eşkîya türküleri", *Z Dergisi IV*, Kültür sanat şehir mevsimlik tematik dergi eşkıya türküleri (Erişim: 02.06.2022)
- Arvas, T. Z. (2010). *Hakkari nasturileri (1836-1936)*. Yüzüncü Yıl Üniversitesi, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), (Tez No. 257399).
- Atmaca, M. (2018). "Fermanü's-sultan boş beyne'l-ekrâd": Osmanlı imparatorluğu'nun doğusunda şakiler, hırsızlar ve batılı seyyahlar", *Kebikeç*, 45, 7-34.
- Badem, C. (2007). "Kırım savaşları sırasında isyanlar ve asayiş sorunları (1853-1856)", *Savaştan barışa: 150. Yıldönümünde kırım savaşı ve paris anlaşması (1853-1856)*, 22-23 Mayıs 2006, *İstanbul üniversitesi edebiyat fakültesi, tarih araştırmaları merkezi*, 283-322.
- Bardakoğlu, A. (1995). "Eşkîya", *DİA*. C.XI, Diyanet Vakfı Yayınları, 463.
- Barkey, K. (1999). *Eşkîyalar ve devlet: Osmanlı tarzı devlet merkezileşmesi*, (Çev. Zeynep Altok). Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Baskın, Faris, Yüsekova, 24.11.2021.

- Bilmen, Ö. N. (1996). *Hukuki islamiyye ve istilahatı fıkhiyye kamusu*. Bilmen Basım ve Yayınevi.
- BOA. Bab-ı Asafî, Mektubi Kalemi Mühimme Evrakı (A.MKT.MHM.)58/16-1.
- BOA. İrâde - Dahiliye (I.DH.) 238/14401-01; 206/11912, 1, 18.Ca.1265; 206/11912, 2, 25.Ca.1265; 206/11912, 3, 27.Ca.1265; 206/11912, 4, 23. M.1266; 206/11912, 5, 04.S.1266; 206/11912,2. 25.C.1265; 206/11912,3, 27.Ca.1265; 237/14341, 1. 5 N. 1267; 237/14341, 2.7 N.1267; 237/14341, 3.29 N.1267; 237/14341,1. 5 N.1267; 238/14401; 238/14401-01, 22 L.1267; 238/14401-02, 11 Ramazan 1267; 238/14401-3, 15 Ramazan 1267; 279/017507, 04, 16. Z. 1269; 279/017507-2, 9 Safer 1269; 279/17507-1, 19. Za.1269.
- BOA. İrâde - Meclis-i Vâlâ (İ.MVL) 160/4649, 1. 19 S.1266; 160/4649, 3. 6. Ra.1266; 160/4649-01,03 19 S. 1266, 06 Ra. 1266; 160/4649-1, 16 Ra.1266; 163/4765-02, 27. Safer 1266; 163/4765-03,05 19 R.1266 ve 24 R. 1266; 163/4765-05, 24 R.1266; 163/4765-2, 27 Safer 1266; 163/4765-3, 19 R.1266; 163-4765-05, 24 R.1266
- BOA. Masârifât Muhasebeciliği Defterleri (ML.MSF.d) 9075, 30 Ca. 1266, s.1-5.
- BOA. Meclis-i Vâlâ Riyâseti Belgeleri (MVL) 23/37-5 ve 7, 13 Receb (12)64; 230/39-1, Gurre-i Ca. 1265; 230/39-2, 19.Ca.1265; 257/70-01, 15 C.1269; 755/41, 25 Şaban 1274.
- BOA. Sadâret Âmedî Kalemi Defterleri (A.AMD):22/98; 42/38, 1.
- BOA. Sadâret Mektubî Kalemi Umum Vilayet Yazışmalarına Ait Belgeler (A.MKT.UM) 381/76, 2 Ca. 1276; 4/54, 1; 441/80, 29.Ra.1277
- BOA. Yıldız Esas Evrakı (Y.EE)33/6, H.06.04.1327
- Buturovic, A. & Schick, Irvin C. (2009). “Giriş”, *Osmanlı döneminde balkan kadınları: toplumsal cinsiyet, kültür tarih*. Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Canan, Esat, Yüsekova, 24.11.2021.
- Çadırcı, M. (1991). *Tanzimat döneminde anadolu kentlerinin sosyal ve ekonomik yapıları*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Çetinsaya, G. (1999). “II. Abdülhamid döneminde kuzey Irak'ta tarikat, aşiret ve siyaset”, *Divan*, 2, 153-168.

- Durdu, M. (2020). "İşyanları sebebiyle bazı Arnavutların Anadolu'ya sürgün edilmelerine dair sosyo-politik bir inceleme (1847-1851)", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 43, 410-427.
- Ekinci, M. R. (2021). "Mîr-i aşiretten eşkiyalığa: aşiret hanedan üyelerinin makbulden madunlaşma sürecine bakış 1800-1855", *Jimar*, 16 (8), 143-168.
- Erdoğan, M. (1998). *Fıkıh ve hukuk terimleri sözlüğü*. Rağbet Yayınları.
- Faroqhi, S. (2000). "18. Yüzyıl Anadolu kırsalında suç, kadınlar ve servet", *modernleşmenin eşiğinde Osmanlı kadınları*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Faroqhi, S. (2016). "Osmanlı Anadolu'sunda eşkiyalar, asiler ve otorite", *devletle başa çıkmak, Osmanlı İmparatorluğu'nda siyasal çatışmalar ve suç 1550-1720*, (Çev. Hamide Koyukan Bejsovec), Alfa Yayınları.
- Gökalp, Z. (2009). *Kürt aşiretleri hakkında sosyolojik tetkikler*. Kaynak Yayınları.
- Gulord, Molla Abdülmecid, Yüksekova, 24.11.2021.
- Hobsbawm, E. J. (2011). *Eşkiyalar*, (Çev. Osman Akinhay). Agora Yayınları.
- Işıksel, G. (2012) "16. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı-Safevi sınırında eşkiyalar: bir çözümleme denemesi", *Kebikeç*, 33, 35-48.
- İnalcık, H. (1996). "Sened-i ittifak ve gülhane hatt-i hümayûnu", *Osmanlı imparatorluğu, toplum ve ekonomi*. Eren Yayınları.
- İnalcık, H. (2003). *Osmanlı imparatorluğu klasik çağ 1300-1600*. (Çev. Ruşen Sezer), Yapı Kredi Yayınları.
- Kallek, C. (1993). "Çeki", *DİA*. C.VIII, Diyanet Vakfı Yayınları, 251.
- Kaplan, Y. (2019). "Aşireti ortaya çıkaran temel etmenler", *Türkiye'de aşiret tartışmaları*, (Haz. Suvat Parin), Bağlam Yayınları, 277-297.
- Kılıç, D. A. (2005). *Abbasi devletinden hakkari beyliğine, irisân beyleri*. Tarih Düşünce Kitapları Yayınları.
- Kodaman, B. (1987). "Osmanlı devrinde doğu Anadolu'nun idari durumu", *Belgelerle Türk Tarihi*, XXV, 31-37.
- Kodaman, B. (1987). *II. Abdülhamid devri doğu Anadolu politikası*. Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 67/A.21, 12-22.

- Köksal, O. (2006). “Osmanlı Hukukunda bir ceza olarak sürgün ve iki osmanlı sultanının sürgünle ilgili hatt-ı hümayunları”, *Ankara Üniversitesi, Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)*, 19, 283-341.
- McDowall, D. (2004). *Modern kürt tarihi*. (Çev. Neşenur Domaniç), Doruk Yayınları.
- Moreau, O. (2010). *Reformlar çağında Osmanlı imparatorluğu & Askeri “Yeni düzen”in insanları ve fikirleri 1826-1924*. (Çev. Işık Ergüden), Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Natali, D. (2009). *Kürtler ve devlet, irak, Türkiye ve İran’da ulusal kimliğin gelişmesi*. (Çev. İbrahim Bingöl), Avesta Yayınları.
- Öğün, T. (2010). *Doğu’nun mirlerine son veda: Cizreli izzeddin şîr bey ve isyanı*. Yeditepe Yayınları.
- Öz, M. (2003). “Ottoman provincial administration in eastern and southeastern anatolia: the case of bidlis in the sixteenth century”, *Ottoman borderlands: Issues, personalities, and political changes*, (Ed. K. Karpat), University of Wisconsin Press, Madison.
- Öz, M. (2017). “Modernleşme öncesinde osmanlı toplumunda eşkıyalık hareketlerinin niteliği ve özellikleri”, *Osmanlı’dan günümüze eşkıyalık ve terör*. (Ed. Osman Köse), İlkadım Belediyesi Yayınları, 11-21.
- Özcan, A. (1992). “Başibozuk”, *DİA*, C.V, Diyanet Vakfı Yayınları, 130.
- Özcoşar, İ. (2017). “Sultan ve mir”, *Osmanlı devleti ve kürtler*. (Ed. İbrahim Özcoşar & Shahab Vali), Kitap yayınları, 9-37.
- Özkaya, Y. (2002). “XVIII. Yüzyılda taşra yönetimine genel bir bakış”, *Türkler*, XIII, Yeni Türkiye Yayınları, 699-709.
- Öztürk, M. (1990). “XVIII. Yüzyılda Antakya ve çevresinde eşkıyalık olayları”, *Bellekten*, 54 (211), 963-993.
- Pierce, L. (2000). “Ekberiyet, cinsellik ve toplum düzeni: toplumsal cinsiyetle ilgili osmanlı söz dağarcığı”, *Modernleşmenin eşiğinde osmanlı kadınları*. (Ed. Madeline C. Zilfi, Çev. Necmiye Alpay), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 161-187.
- Takvim-i Vekayi, Def’a: 343, 345, 351.
- Tapper, R. (2004). *İran’ın sınır boylarında göçebeler, Şahsevenlerin Toplumsal ve politik tarihi*. (Çev. F. Dilek Özdemir). İmge Yayınları.

Uluçay, M. Ç. (1958). "Üç eşkiya türküsü", *Türkiyat mecmuası*, XIII, 85-100.

Vanlı, İ. Ş. (1997). *Batılı eski seyyahların gözüyle Kürtler ve kürdistan*. Avesta Yayınları.

Yalçın, Heckmann, L. (2002). *Kürtlerde aşiret ve akrabalık ilişkileri*. (Çev. Gülhan Erkaya). İletişim Yayınları.

Yücel, Y. (1974). "Osmanlı imparatorluğunda desantrilizasyon (adem-i merkeziyet) dair genel gözlemler", *Belleten*, 38 (152), 657-708.